



KUML
2016

KUML 2016

Årbog for Jysk Arkæologisk Selskab

With summaries in English

I kommission hos Aarhus Universitetsforlag

Mønter fra middelalderlige landbebyggelser

Et overset kildemateriale til belysning af bønders møntbrug

AF JENS CHRISTIAN MOESGAARD

I diskussionen om, hvorvidt, hvor meget og hvordan bønder brugte mønter i middelalderen, er flere kildegrupper blevet inddraget.¹ De skriftlige kilder viser, at rede penge allerede fra 1100-tallet ofte benyttedes til betaling af tiende, skatter og afgifter, som dog ligeledes ofte blev erlagt i naturalier fra landbrugsproduktion. Disse kilder omtaler imidlertid kun yderst sjældent mere hverdagsagtig møntbrug, der nok var for banal til at blive nævnt. Skattefund, møntfund fra kirkegulve og ikke mindst mønter fundne med metaldetektor viser, at mønter var til stede i stort tal i landbosamfundet, særligt fra 1200-tallet og frem.² Fundene siger imidlertid ikke meget om, hvilke samfundslag og brugssituationer mønterne stammer fra. Kan man overhovedet være sikker på, at det var bønder? Eller levede de til hverdag i selvforsyning og brugte kun sjældent mønter?³

Her kan endnu en kildegruppe imidlertid komme til undsætning, nemlig møntfund fra udgravninger med bevarede kulturlag. Hvis mønter findes i aktivitetslag på en udgravet bondegård, er de ikke blot vidner om konkret møntbrug på stedet. I tilstrækkeligt antal og korrekt tolket kan de også oplyse om, hvordan mønter blev brugt i bondesamfundet. Potentielt giver de mulighed for at komme meget tæt på møntbrugssituationerne. Når vi i denne sammenhæng taler møntbrug, drejer det sig ikke om enkeltstående større betalinger af afgifter eller lignende, men netop om den hyppigere, hverdagsagtige brug af småmønter, hvor man tilfældigt af og til taber en mønt. Mønter i kulturlag kan således potentielt belyse en møntbrug, der er nået ud i afkrogene af samfundet og berører store dele af dagliglivet.

Nærværende artikel har til formål at præsentere denne kildegruppe. Det er ikke her muligt at give en tilbundsående analyse af emnet, men ambitionen er

at gøre opmærksom på materialets potentiale og forhåbentligt inspirere til videre studier. Jeg fremlægger en række eksempler på udgravninger med mønter i kontekster, der antyder, at de pågældende mønter rent faktisk var benyttet af bønder. Det drejer sig i første omgang om udgravningerne i Tårnby på Amager samt Store Valby og Hejninge ved Slagelse. Derudover inddrages en række mindre udgravninger i Nordsjælland samt i Bjæverskov ved Køge. Eksemplerne er fra Sjælland, men der kunne også findes velegnede udgravninger fra andre dele af landet, såsom Fjand i Nordvestjylland.⁴

Mønter fra udgravninger, metoder og forudsætninger

Under en udgravning findes der både genstande i og udenfor stratigrafisk kontekst. Her er det naturligvis de førstnævnte, der er interessante. I rurale sammenhænge er de imidlertid forholdsvis sjældne, men det bunder til dels i årsager, der ikke har noget med middelalderen at gøre. Mange udgravninger af middelalderlige landbebyggelser drejer sig om forladte gårde og landsbyer, der siden er overgået til dyrkning. Herved er kulturlagene meget ofte ødelagt af pløjning. På mange pladser er kulturlagene helt væk. På andre er de kun delvist ødelagt. De genstande, der tidligere måtte have befundet sig i disse lag, vil nu være i pløjelaget. De kan findes og registreres, men deres individuelle fundkontekster vil være gået tabt.

Netop de tre udgravninger, der er udvalgt til denne undersøgelse, har derimod specielt gode bevaringsforhold. Forud for anlæggelsen af motorvejen og togstrækningen tværs over Amager til Øresundsbroen blev der i 1993-1994 foretaget en større udgravning i det gamle Tårnby under ledelse af Mette Svart Kristiansen. De fleste af landsbyens gårde var efter udskiftningen af landbrugsjorden omkring 1800 blevet liggende på deres plads i en lang række langs landevejen, hvorved de gamle gårdstomter var forskånet for pløjning. Udgravningsfeltet dækkede den sydlige ende af rækken af gårde og ligeledes et par huse, der lå, hvor den tidligere degnegård havde ligget. En stor brand i 1858 raserede landsbyen, og herefter flyttede de fleste af gårdene ud fra landsbyen. Indtil udgravningen lå der småhuse, der var blevet opført efter branden⁵. Dermed var de arkæologiske lag blevet forseglede. Tårnby havde midt i 1900-tallet udviklet sig til en forstad, hvilket også havde forskånet området i bredere forstand for pløjning.

I Hejninge ved Slagelse var gårdene blevet flyttet efter en brand i 1781, og de arkæologiske levn var bevarede på de ubebyggede arealer inde i selve landsbyen, da Axel Steensberg gennemførte sin udgravning i 1941-1942. Tomten for ødelandsbyen Store Valby, ligeledes ved Slagelse, var ganske vist kommet

under plov, da landsbyen blev nedlagt i 1774 i forbindelse med oprettelse af herregården Valbygård. Da Steensberg udgravede stedet i 1945-1946 og 1949-1953, var ploven imidlertid endnu ikke gået så dybt, som den ville være i dag, og de fleste kulturlag var bevarede. Kun syldstenene fra den yngste bebyggelsesfase var for alvor blevet ødelagt af pløjningen.⁶ Faktisk har man aldrig siden foretaget så omfattende undersøgelser af så velbevarede middelalderlige landbebyggelser i Danmark.⁷

En forudsætning for at finde mønter er, at der er benyttet en udgravningsmetode, hvor man også er fokuseret på genstandsfund. Det er visse steder i udlandet stadig god doktrin, at arkæologer graver efter viden, mens søgen efter genstande kun kan retfærdiggøres, hvis de giver viden. Hjemtagning og registrering af mønter uden kontekst anses for at være uvidenskabelig og sidestilles med skattegravning. I Danmark er der dog en bred forståelse for, at genstande – helst med kontekst, men også uden for derved at opnå den nødvendige volumen – er vigtige som indikatorer for den aktivitet, der fandt sted på stedet. Trods dette må danske arkæologer også træffe valg i felten. Arkæologer prioriterer meget naturligt anlægsspor og konstruktionsspor som hustomter osv. højere end omrodede lag. Dette er en nødvendighed, da hverken tid eller ressourcer tillader at grave alt lige grundigt. Derfor vil flere mønter blive fundne og dokumenterede i velbevarede lag. Mønter og andre smågenstande fra omrodede lag har derimod en større mulighed for at blive overset og havne i jordbunkerne efter udgravningen – eller simpelthen blive afgravet med pløjelaget uden undersøgelse.

Udgravningen i Tårnby var en nødudgravning før et anlægsarbejde, men i betragtning af den gode bevaringstilstand blev den udført grundigt. Udgravningen omfattede et stort areal, hvilket alt andet lige øger chancen for fund. Der blev i vid udstrækning brugt soldning og metaldetektor, registrering af fundmaterialet havde høj prioritet. Udgravningens strategi og metoder er således som skabt til at finde og dokumentere mønter (tabel 1).

	1993	1994
Prøvegravninger	Diverse steder	–
Grundigt undersøgt	Felt A/I og A/II	Felt C og D
Mere summarisk undersøgt	–	Felt A (1994) og B
Øverste lag (16/1700-tallet)	Afgravet	Udgravet
Soldning	Udvalgt sektion	Alle huslag og andre fundrige lag
Metaldetektor	Nej	Ja
Registrering	Genstande i huse indmålt præcist	Genstande opsamlet lagvis

Kilde: Kristiansen 2005, s. 67-76

Tabel 1. Tårnby-udgravningens metode med henblik på at finde og registrere genstande.

Ensidig hulpenning præget i Mecklenburg i 1400-tallet.
Fundet under udgravningen i Tårnby (katalog 1.25). Skala 2:1.

One-sided bracteate struck in Mecklenburg in the 15th century.
Found during the excavation at Tårnby (catalogue 1.25).



Heller ikke Tårnby-udgravningen kan imidlertid leve op til det urealistiske ideal om minutøs totaludgravning af alt. Metoderne blev, som det fremgår af tabel 1, tilpasset i løbet af udgravningens forløb. Naturligvis er ikke alle felter undersøgt lige grundigt. I princippet blev gårdsanlæg udgravet mere detaljeret end bygningsfrie områder. Indenfor selve gårdsanlæggene blev bygningerne undersøgt grundigere end gårdspladser, møddinger m.v., men også her blev specielt fundrige lag soldet for at tage vare på småfund.⁸ Det vil sige, at en mønt fra en bygning vil have større chance for at blive fundet og registreret end en mønt fra gårdspladsen, som på sin side har større chancer end mønten fra de lidt fjernere ubebyggede områder. Her er en fejlkilde i materialets repræsentativitet. I 1994-sæsonen blev fladen i modsætning til året før jævnligt afsøgt med detektor, hvilket alt andet lige retter lidt op på denne fejlkilde.⁹ Resultatet blev 45 mønter og møntlignende genstande.

Axel Steensbergs to klassiske udgravninger på Slagelsekanten var forskningsudgravninger med det formål at skaffe viden om middelalderens landsbysamfund. To gårde i Hejninge undersøgte og fem gårde i Store Valby. Steensbergs metoder indeholdt både elementer, der favoriserede fund af genstande, og andre der begrænser dem. Udgravningerne blev foretaget som en stratigrafisk fladeudgravning lag for lag. Hyppige nivelleringer tillod i princippet at rekonstruere lagene tredimensionelt. Mange fund blev omhyggeligt indmålt i tre dimensioner, andre blot registreret til mindre felter, og en del derudover knyttet til bestemte lag. Den for datiden meget finmaskede udgravningsmetode medførte derfor, at der blev fundet mange genstande. Andre faktorer gik imidlertid i en anden retning. Det var før metaldetektorens indtog i arkæologien, så den blev ikke brugt. Pløjelaget blev afgravet uden undersøgelse, og der blev ikke soldet jord med henblik på at finde eventuelt oversete genstande. Dette var et bevidst metodevalg, da man kun var interesseret i fund *in situ*. Formålet med at registrere møntfundene var nemlig hovedsagligt at benytte dem til datering af lag og anlæg, ikke at finde mange stykker.¹⁰ Imidlertid har Mette Svart Kristiansen påvist, at Steensbergs udgravninger trods det faktum, at de ubetinget var pionerarbejde for sin tid, ikke helt lever op til nutidens standarder for registrering af stratigrafi og tolkning af anlæg, lag og faser.¹¹

For den her behandlede problemstilling betyder det på den ene side, at de fundne mønter er forholdsvis veldokumenterede. På den anden side indebærer det, at man helt givet har overset en del mønter i selve udgravningen. Alligevel blev der fundet 37 mønter på de fem gårde i Store Valby og 12 i Hejninge.

Præsentation af mønterne fra Tårnby, Store Valby og Hejninge

Tårnby-udgravningen er godt registreret og gennembearbejdet og dertil let tilgængelig i en detaljeret publikation udgivet i 2005, der faktisk tillader at udlæse hver enkelt mønts fundkontekst ret præcist. Store Valby-gravningen er detaljeret publiceret i et stort tre-bindsværk udgivet i 1974. Hejninge er publiceret i ét bind i 1986.¹² Disse publikationer tillader, suppleret med genstandsregistreringskortene på Danmarks Nyere Tid på Nationalmuseet, at komme tæt på hver enkelt mønts fundsituation, dog ikke helt så tæt som Tårnby-publikationen.

Møntkataloget i Tårnby-publikationen er udarbejdet af Jørgen Steen Jensen og omfatter 44 numre, men da et par stykker ikke er egentlige mønter, medtages kun 42 numre her, hvoraf 35 har kendt og syv har ukendt kontekst.¹³ De 35 numre med kendt kontekst omfatter en regnepening, to usikre mønter, 31 enkeltfundne mønter og en formodet lille pung med mindst to mønter.

Den kronologiske spredning af de daterbare mønter viser, at 4/5 af dem er middelalderlige (tabel 2). Især er perioden 1234–ca. 1340 velrepræsenteret. Det er ikke i sig selv opsigtsvækkende, da disse mønter er hyppige på stort set alle udgravninger og metaldetektorpladser. Mønter fra 1400-tallet er normalt også forholdsvis hyppige, som det er tilfældet her. Derimod er det meget påfaldende, at der er en del mønter fra 1100-tallet og begyndelsen af 1200-tallet, da disse mønter normalt er sjældne blandt enkeltfundene, således som eksempelvis Gitte Tarnow Ingvardson og Bjørn Poulsen har påvist (jfr. nedenfor). Desværre

	Danske	Udenlandske	I alt
ca. 1095-1234	5 + skat	0	5 + skat
1234-ca. 1340	16	0	16
ca. 1340-1400	0	1 (Lüneburg)	1
1400-tallet	6	1 (Mecklenburg)	7
1500-tallet	0	0	0
1600-tallet	1	0	1
1700-tallet	1	0	1
1800-tallet	4	1 (Sverige)	5
I alt	33 + skat	3	36 + skat

Kilde: Beregnet efter J.S. Jensen 2005.

Tabel 2. Kronologisk spredning af de daterbare mønter fra Tårnby-udgravningen.

Kobbersterling, præget ca. 1420-1435 i Odense i Erik af Pommerns navn. Fundet under udgravningen i Store Valby (katalog 2.4). Skala 2:1.

Copper sterling, struck in c. 1420-1435 in Odense in the name of Erik of Pomerania. Found during the excavation at Store Valby (catalogue 2.4).



drejer det sig om meget dårligt bevarede eksemplarer, der vanskeligt lader sig finbestemme. Fordelingen mellem danske og udenlandske mønter viser en markant dominans af førstnævnte, hvilket er forventeligt ud fra, hvad vi ved fra andre fund. De få udenlandske mønter er af de sædvanlige typer: nordtyske hulpenninge fra senmiddelalderen og en svensk mønt fra Den skandinaviske Møntunions tid fra 1873 til 1. verdenskrig.¹⁴

Det summariske møntkatalog i Store Valby-publikationen er anonymt, men bygger på lederen af Den kongelige Mønt- og Medaillesamling, Georg Galsters, bestemmelser i samlingens fundprotokol, som der henvises til.¹⁵ Kataloget omfatter 37 numre (bilag 2). Hejninge-publikationen indeholder ikke nogen egentlig møntliste, men mønter er nævnt de relevante steder i teksten. Georg Galsters møntbestemmelser findes i Møntsamlingens Fundprotokol og på Danmarks Nyere Tids registreringskort. Ingen af stederne er samtlige mønter medtaget, men ved at sammenstykke oplysningerne kommer man frem til et antal på 12 mønter (bilag 3).

Som i Tårnby drejer det sig i Store Valby og Hejninge hovedsagligt om middelaldermønter med hovedvægt på perioden 1241-1340. Erik af Pommerns kobbersterlinge er ligeledes hyppige, hvilket også er et gennemgående fænomen på mange fundpladser rundt om i landet. Helt overordnet svarer de repræsenterede mønttyper til, hvad man ville forvente at finde af småmønter i omløb på Sjælland (tabel 3 og 4). Perioden før 1241 er slet ikke repræsenteret. De forholdsvis få udenlandske mønter er nordtyske mønter fra senmiddelalderen, der var alment i omløb i Danmark.

De fleste af mønterne fra Store Valby er enkeltfund. Der er måske også et eller to mindre skattefund på tre mønter hver, registreringen af fundomstændighederne tillader ikke entydigt at afgøre, om det drejer sig om skattefund eller en serie enkeltfund (2.14-16 og 2.19-21).

Ud over disse tre udgravninger har jeg benyttet en række udgravninger fra Nordsjælland, der hver især kun indeholder få mønter i kontekst, men som

	Danske (og norske fra dobbeltmonarkiet)	Udenlandske	I alt
1241-ca. 1340	16	0	16
ca. 1340-1400	0	4 (hanseatisk, 2xStralsund, Güstrow)	4
1400-tallet	9	1 (Mecklenburg)	10
1500-tallet	2	0	2
1600-tallet	1	0	1
1700-tallet	2	0	2
I alt	30	5	35

Kilde: Beregnet efter Steensberg og Østergaard Christensen 1974, bd. 2, s. 19-20.

Tabel 3. Kronologisk spredning af de daterbare mønter fra Store Valby-udgravningen.

	Danske	Udenlandske	I alt
1241-ca. 1340	5	0	5
ca. 1340-1400	0	1 (Güstrow)	1
1400-tallet	1	0	1
1500-tallet	1	1 (Stralsund)	2
1600-tallet	1	0	1
1700-tallet	0	0	0
1800-tallet	1	-	1
I alt	9	2	11

Kilde: Beregnet efter FP 2036 og 2089, NT genstandskort og Steensberg 1986.

Tabel 4. Kronologisk spredning af de daterbare mønter fra Hejninge-udgravningen.

dog tilsammen udgør et relevant materiale. Udgravningerne præsenteres i bilag 4. Jeg har også inddraget mønterne fra Bjæverskov, som jeg har publiceret sammen med Svend Aage Tornbjerg.¹⁶

Mønter i sikre bondekontekster

En første tilgang til materialet er at se på mønter, der så sikkert som muligt kan knyttes til bønder. Kriteriet for at tælle med er, at mønterne skal stamme fra stratigrafiske kontekster, der med overvejende sandsynlighed knytter dem til bondesamfundet. Det gælder mønter fundet i sluttede kontekster i bondegårde. Mange er fra primære kontekster, mens nogle er fra affaldslag eller omrodede lag, der dog tydeligvis tilhører bebyggelsen. Jeg har også medtaget stykker fra en lertagningsgrube, da udgravningen har sandsynliggjort, at fylden i gruben er affald fra den nærliggende landsby. For Steensbergs udgravninger har jeg gået ud fra, at mønter tilskrevet en fase stammer fra sikre lag med tilknytning til stedet, selvom de præcise fundomstændigheder ikke i alle tilfælde er beskrevet. Derimod er nyere mønter og mønter uden fase-tilskrivning udeladt.

Resultatet ses i tabel 5. Det fremgår, at der mange steder i bondesamfundet har været mønter til stede. Når mønterne er flere i Tårnby og Store Valby end i

Sted	Status	Antal mønter før ca. 1600 i arkæologiske lag knyttet til bondestanden	Reference
Tårnby	Bondegård	30(+), heraf 2(+) fra skattefund	Bilag 1, kat. 1-27, 34-35
Store Valby	5 bondegårde, forskellig status	32, heraf 3+3 måske fra to skattefund	Bilag 2, kat. 1-10, 12-27, 30-35
Hejninge	Lavadelsgård	9	Bilag 3, kat. 3-11
Bjæverskov, før 1300	Lavadelsgård	8	Moesgaard og Tornbjerg 2011, s. 210, kat. 1-8
Bjæverskov, efter 1300	Bondegård	5	Moesgaard og Tornbjerg 2011, s. 210, kat. 9-13
Krogdal	Bondegård	1	Bilag 4
Græsted	Hus	3	Bilag 4
Torup	Landsby	3 fra skattefund	Bilag 4
Vejby	Affaldsgruber ved landsby	2	Bilag 4
Ørumgård	Højere bondestand	1	Bilag 4
Niverød	Bondegård	6, heraf 5 måske fra lille skattefund	Bilag 4
Sigerslevøster	Landsby	7	Bilag 4
Jonstrup	4 bondegårde	3	Bilag 4

Tabel 5. Mønter fra sikre bondekontekster før ca. 1600. Udvalgte udgravninger fra Sjælland.

de øvrige udgravninger, kan man formode, at det nærmere skyldes de ovenfor omtalte bevaringsbetingelser og udgravningstekniske forhold end reel forskel i intensiteten af møntbrug. Eksempelvist fandtes der ved landsbyudgravningerne i Sigerslevøster ud over de syv stykker i stratigrafi (bilag 4) ikke færre end 50 middelaldermønter samt et par vikingetids- og moderne stykker med metaldetektor, hovedsagligt i pløjelaget. Her havde man nemlig fået hjælp af frivillige metaldetektorbrugere. I Jonstrup var alle kulturlag pløjet væk, og der var kun nedgravede spor tilbage i undergrunden. I selve udgravningen blev der kun fundet ganske få mønter (bilag 4), mens pløjelaget, som det er normal praksis ved nødudgravninger, ikke blev undersøgt. Ved de efterfølgende få sporadiske detektorrekognosceringer blev der ikke fundet mønter. Der kan selvfølgelig have været reel forskel på intensiteten i møntbrugen i den store landsby Sigerslevøster og det lille Jonstrup, men det kan lige så godt være, at fundantallet nærmere afspejler intensiteten af brug af metaldetektor.¹⁷

Udgravninger uden mønter

På de foregående sider har jeg bevidst udvalgt udgravninger med mønter. Der findes imidlertid ligeledes en del udgravninger af middelalderlige landbebyggelser uden møntfund. Eksempelvist fandtes der under Axel Steensbergs udgravninger

af en gård i Pebringe i 1938-1939 og af dele af fem gårde i Borup i 1950'erne-1970'erne ingen middelaldermønter.¹⁸ Betyder det, at der var bondemiljøer, hvor der slet ikke blev brugt mønter? Eller er det bare et udslag af dårlige bevaringsforhold og ugunstige udgravningsbetingelser og -metoder? Det er ikke muligt at svare entydigt på disse spørgsmål ud fra nærværende undersøgelse. Svend Åge Tornbjerg har imidlertid taget spørgsmålet op. Ved flere landsbyudgravninger i Køge-området er der heller ikke fundet mønter (tabel 6). Tornbjerg holder antal fund op mod en række kriterier. Bevarede kulturlag er helt klart en faktor, der favoriserer møntfund. Store arealer giver ikke nødvendigvis mange fund, og heller ikke brug af metaldetektor i pløjelaget kan i sig selv sikre møntfund. Denne undersøgelse er således ikke nok til at give endegyldige svar, men den giver nogle metoder til at komme videre ved en eventuel senere lejlighed, hvor der bør inddrages et større empirisk grundlag. Fravær eller tilstedeværelse af andre grupper af metalgenstande vil kunne udgøre et relevant kontrolmateriale med hensyn til bedømmelse af udgravningsmetodernes betydning.

Det kan også være socio-økonomiske forskelle, der slår igennem. Bjørn Poulsen har påvist, at de vestslesvigske kvægopdrættere i senmiddelalderen var kraftigt involveret i international handel, mens de kornproducerende bønder på de federe jorde i de østslesvigske områder levede i en økonomisk set meget mere lukket verden under godsejerens kontrol.¹⁹ Disse strukturelle forskelle har naturligvis haft indflydelse på bøndernes adgang til mønter, hvilket så igen – det er i alt fald en rimelig formodning – har slået igennem på brugen af småmønt i hverdagslivet.

Jette Linaa er inde på, at noget lignende kunne være tilfældet på Sjælland. Her er bebyggelsernes erhvervsstruktur også meget forskellig. Bønder fra den nordsjællandske skovegn og fra kystegne har haft mange bi-ernæringer, som

Sted	Datering	Størrelse	Detektor	Kulturlag	Middelaldermønter	KØM j. nr.	FP
Solvadgård	1100-1400	1200 m ²	Ja	Ja	1	1011	5131
Borup	1200-1980	300 m ²	Nej	Nej	0	1617	-
Borup Vandmølle	1100-1760	500 m ²	Ja	Ja	3	1506	5133
Kløvested	1000-1800	4000 m ²	Ja	Nej	0	2144	-
Kimmerslev	1100-1400	1950 m ²	Ja	Nej	0	1562	-
Ejby	1100-1300	130 m ²	Nej	Nej	0	1676	-
Bjæverskov*	1300-1500	1500 m ²	Ja	Ja	12	2121	6751-6753
Tjørnehøj	1100-1400	132 m ²	Nej	Nej	0	1568	-
Klemmestrup	1200-1800	2300 m ²	Ja	Nej	0	1209	-
Lillevangsgården	1100-1400	1050 m ²	Nej	Nej	0	1515	-

* Perioden før 1300 er ikke medtaget, da gården da var en stormandsgård (Moesgaard og Tornbjerg 2011, s. 198).

Kilde: Moesgaard og Tornbjerg 2011, s. 205.

Tabel 6. Møntfund fra udgravede bondebebyggelser i Køge-området.

Hvid præget i Aalborg under kong Hans (1483-1513). Fundet på fladen af et rødbrændt lergulv i gård 1 i Store Valby (katalog 2.5). Skala 2:1.

Hvid struck in Aalborg during the reign of King Hans (1483-1513). Found on the surface of a fire-reddened clay floor in farm 1 at Store Valby (catalogue 2.5).



salg af træprodukter, honning og trækul. De har måske solgt deres produkter til omrejsende handlende og har sikkert fået mønter retur. I modsætning hertil står sletteegnenes bønder, der som kornavlere sikkert har solgt/leveret deres produkter til en jordejer/godsejer og dermed måske ikke i samme grad har været integreret i en urbant orienteret økonomi. Det kunne muligvis forklare fraværet af mønter i sletteområdet omkring Køge (påvist af Tornbjerg, jfr. ovenfor) og Hedehusene.²⁰

Gitte Tarnow Ingvarsons undersøgelse af Sjælland i den tidlige middelalder (altså før mønter for alvor blev udbredt) viser, at der var meget færre mønter i rurale kontekster tæt ved Roskilde end andre steder på Sjælland. Her ses altså en koncentrering af møntbaserede aktiviteter i Roskilde, men ikke i de øvrige, mindre betydningsfulde byer.²¹ Roskilde ligger netop i centrum af Hedeegnen.

I samme retning kunne Linaas gennemgang af møntmaterialet fra Moesgaard Museums ansvarsområde omkring Aarhus pege. Her er der ingen mønter fra de få undersøgte landbebyggelser.²² Derimod er der mønter fra kirketomter og voldsteder/herregårde, så der har været mønter til stede i samfundet bredere set. Materialet er dog ikke helt så godt som det, der præsenteres i nærværende artikel, da bevaringstilstanden er varierende, og metaldetektorer ikke har været brugt systematisk.²³

Hvis ovenstående betragtninger er korrekte, kan man paradoksalt nok se, at både temmelig velbeslåede vestslesvigske og formentligt mere ydmyge nord-sjællandske bønder har været integreret i en møntøkonomi, mens de forholdsvis velaflagte slettebønder måske var det i meget mindre grad.

Social variation i møntbrugen?

Som Bjørn Poulsen har påvist, var der meget stor forskel på bondestandens top og bund.²⁴ For at undersøge eventuel social variation i møntbrug må man forsøge at indkredse de undersøgte bebyggelsers sociale niveau. For Tårnbys

vedkommende har Jette Linaa forsøgt dette i publikationen fra 2005.²⁵ Der er fundet enkelte fine smykker, importvarer og en armbrøstbolt, der kunne tolkes som aristokrati-indikatorer. Langt de fleste fund tyder dog på bondemiljø med fiskeri og tekstilproduktion samt metal- og træbearbejdning. Bygningerne forekommer ligeledes almindelige uden specifikke tegn på, at bebyggelsen skulle være noget særligt. Da udgravningen blev publiceret i 2005, manglede man tilsvarende udgravninger at sammenligne med. I mellemtiden har Jette Linaa imidlertid i projektet “Coast, Culture & Identity”²⁶ arbejdet med fundene fra en række landsbyudgravninger i Nordsjælland og på Køge-egnen, og sammenligningen med disse viser, at Tårnby ser ud til at være en almindelig landbebyggelse svarende til andre slettelandsbyer rundt om København.²⁷

Tårnbys eksponering overfor omverdenen falder naturligt i øjnene. Tårnby var måske mere integreret i byøkonomien og derfor mere åben overfor møntbrug end “gennemsnitslandsbyen”.²⁸ Øresund har altid været en hovedfærdselsåre. I middelalderen var sildefiskeriet på sit højeste, og Dragør tiltrak sig handelsfolk fra Nordtyskland. Københavns opsving er sent i forhold til eksempelvis Roskilde, men i senmiddelalderen udviklede den sig til en af landets driftigste handelsbyer, og den blev i 1400-tallet kongens foretrukne residens. Amagers landbrug var i nyere tid specialiseret i at forsyne hovedstaden med grønt, men allerede tidligere i middelalderen lod Roskildebispen, der ejede jorden, levere fødevarer til sin by København. Den usædvanlige tilstedeværelse



4-skilling med årstal 1535, præget i Roskilde af Christian III. Fundet på fladen af et rødbrændt lergulv i gård 1 i Store Valby (katalog 2.6). Skala 2:1.

4 skilling bearing the date 1535, struck in Roskilde by Christian III. Found on the surface of a fire-reddened clay floor in farm 1 at Store Valby (catalogue 2.6).

af flere 1100-talsmønter, som ellers plejer at glimre ved deres relative sjældenhed på udgravninger, er måske et indicium på større møntbrug her i Tårnby end andre steder. Amagers tilknytning til den magtfulde Hvideslægt kan også fremhæves,²⁹ men skal dog nok ikke i møntmæssig sammenhæng overfortolkes, da der også var magtfulde slægter andre steder.

Store Valby ligger et stykke fra kysten og langt fra de rigtigt store byer, så her får vi et indblik i et samfund, der alt andet lige er mindre eksponeret overfor landets økonomiske magtcentre. I Store Valby er der fundet mønter på alle fem udgravede gårde. Gård 4 topper med 18 mønter. Herefter kommer gård 17 med otte mønter, gård 1 med seks stk., gård 3 med fire stk. og gård 2 med en enkelt (tabel 7). Gård 4's dominans er dog måske ikke helt så udtalt, som tallene ved første øjekast viser. Et par af mønterne ligger nemlig et stykke væk fra selve gården, og seks andre udgør måske, som vi skal se nedenfor, to små skattefund. I betragtning af de statistisk set trods alt små tal bør man nok være varsom med at forsøge at tolke antalsforskellen som en forskel i intensiteten i møntbrug fra gård til gård. Man bør hellere bide mærke i, at mønter rent faktisk er til stede på samtlige gårde.

Genstandsmaterialet fra Steensbergs udgravning tyder på, at vi har at gøre med almen bondebefolkning, og endnu i dag står udgravningen som et pionerarbejde i udforskningen af bønderne og deres dagligliv.³⁰ Der var dog forskel på de fem gårdes sociale status. Således har gård 1 været rigere end de øvrige.³¹ Ikke desto mindre var der, som vi lige så, klart flere mønter på gård 4 end på gård 1.

I Hejninge er der mange flere mønter på gård 9 end på gård 8. Gård 9 var sandsynligvis beboet af en lavadelsmand i middelalderen, så her er konteksten ikke egentlig bondestand, og man kunne være fristet til at forklare forskellen ved dette forhold. Det er imidlertid en fejltolkning, da gård 8 først blev anlagt omkring 1500, så der er en god forklaring på de manglende mønter.³² Beboerne af Ørumgård ved Frederikssund var af den højere bondestand, men her glimrer mønterne ved deres sjældenhed, så højere social status indebar ikke nødvendigvis flere mønter. I kontrast hertil står Svend Åge Tornbjergs observationer fra

	Gård 1	Gård 2	Gård 3	Gård 4	Gård 17	I alt
Før ca. 1500/50	Kat. 1-4	Kat. 7	Kat. 8	Kat. 12-26	Kat. 30-35	27
Ca. 1500/50-ca. 1650	Kat. 5, 6	–	Kat. 9-10	Kat. 27	–	5
Efter ca. 1650	–	–	–	Kat. 28	Kat. 36-37	3
Ubestemt fase	–	–	Kat. 11	Kat. 29	–	2
I alt	6	1	4	18	8	37

Tabel 7. Store Valby. Fordeling af mønterne på gård og perioder.



Witten, præget af byen Güstrow i Mecklenburg, ca. 1380. Fundet sammen med to andre i et stolpehul under udgravningen i Store Valby (katalog 2.19). Skala 2:1.

Witten, struck by the town of Güstrow in Mecklenburg, c. 1380. Found together with two others in a posthole during the excavation at Store Valby (catalogue 2.19).

Køge-området. Her er mønter i egentlige bondekontekster sjældne, men der er mange fra stormandsfasen før 1300 på gården fra Bjæverskov, og ligeledes en del mønter fra stormandsgårdene Karlstrup, Gørslev, Varpelev og Smerup.³³

Med forbehold for det meget lille antal undersøgte pladser må konklusionen blive, at mønter brugtes både af almindelige bønder, den højere bondestand og lavadelen. Nærværende undersøgelse har desværre ikke kunnet belyse spørgsmålet om de jordløse landarbejders eventuelle involvering i møntøkonomien (de kunne jo have fået løn og købt til livets fornødenheder).³⁴ Undersøgelsen er heller ikke stor nok til at kunne belyse, om møntbrugen fandt sted overalt, eller om der, som antydnet ovenfor, kan være socio-økonomiske faktorer, der betinger møntbrug nogle steder, men ikke andre. Men tilstedeværelsen af mønter på samtlige udgravede gårde i Store Valby antyder dog, at hvis mønter først var til stede i et bondesamfund, blev de brugt bredt og ikke kun på udvalgte gårde.

Mønternes individuelle fundomstændigheder

Mønternes kildeværdi er imidlertid ikke udtømt med konstateringen af, at de befinder sig i en bondekontekst. Også måden at bruge mønter på kan belyses. Analysen går ud på, for hver enkelt mønt, at undersøge en række faktorer:³⁵

– Møntens datering i forhold til den arkæologiske konteksts datering. Er de i fase (samtidige) eller forskudte, således at mønten er meget ældre end konteksten (usamtidige). Dateringen af den arkæologiske kontekst vil ofte være bredere end møntens datering, således at det nogle gange vil være svært at bedømme eventuel samtidighed mellem mønt og kontekst. Hvad angår mønten, er det vigtigt ikke kun at bruge prægetidspunkt, men også inddrage forventet omløbstid, når det kan lade sig gøre. Omløbstiden vil

typisk kunne skønnes ud fra den pågældende mønttypes optræden i skattefund. Omløbstid kan variere meget fra en mønttype til en anden, fra få måneder til flere hundrede år, og en og samme mønttype kan have kort omløbstid i en region, men meget lang i en anden. Den forventede omløbstid skal således skønnes individuelt for hver mønt.

- Primær eller sekundær kontekst: er mønten fundet, hvor den blev tabt/nedlagt i sin tid (på plads), eller er den blevet flyttet sidenhen (redeponering)? Sidstnævnte kan være sket ganske kort tid efter møntens tab/bortkastning ved, at dagens affald smides på møddingen eller i en affaldsgrube. Det kan også være sket langt senere i forbindelse med jordarbejder ved byggeri eller lignende eller ved pløjning. Det væsentlige i nærværende sammenhæng er, at mønten ikke længere befinder sig dér, hvor den blev tabt/nedlagt. Skelnen mellem primære og sekundære kontekster kan i sagens natur kun blive et skøn med en vis fejlmargen og en vis grad af subjektivitet.
- Tilfældigt tab eller bevidst nedlæggelse. Dette er naturligvis et meget subjektivt skøn baseret på fundkonteksten. Et tilfældigt tab vil ofte være sket under dagligdags møntbrug, mens en bevidst nedlæggelse enten kan have til formål at gemme mønten eller at benytte den rituelt, eksempelvis som ulykkeafværgende grundstensmønt. Bedømmelsen, om tilstedeværelsen af en mønt beror på et tilfældigt tab eller en bevidst nedlæggelse, kan naturligvis kun finde sted, hvis mønten skønnes at være på det sted, hvor den var tabt eller nedlagt i sin tid (på plads i primær kontekst). Dog kan man med rimelighed tolke mønter redeponerede i møddinger og affaldslag som tilfældige tab, der er røget ud med affaldet. Derimod er det kun sjældent muligt at sige noget om mønter, der er redeponerede ved byggeri eller jordarbejder, da redeponeringen her ofte fandt sted så længe efter den oprindelige deponering, at sidstnævntes omstændigheder ikke længere kan bedømmes.
- Kategorisering af situationen, der har ført til møntens tilstedeværelse, hvor den er fundet: er det almindelig dagligliv, er det ødelæggelse (brand) eller byggeri eller noget helt andet. Dette er naturligvis også et skøn. Situationen kan alt efter det enkelte tilfælde vedrøre den oprindelige tabsituation/nedlæggelse eller redeponeringssituationen.
- Stedet: hvad var der på fundstedet, da mønten blev tabt/nedlagt/redeponeret: bygning eller udendørs areal? Beboelse eller økonomibygning? Mødding? Gårdsplads? Byggeplads? Som med de andre kategorier er der her tale om et skøn.

Med svarene på alle disse problemstillinger vil det være muligt at behandle spørgsmålet om måden at bruge mønter på.

Med sin exceptionelt gode registreringsgrad kan mønterne fra Tårnbyudgravningen uden videre indgå i en sådan analyse, selvom der selvfølgelig vil være et moment af tvivl i tolkningerne. Det er ikke muligt at analysere mønterne fra Store Valby og Hejninge lige så detaljeret som mønterne fra Tårnby. Registreringen er af mere svingende kvalitet og tillader eksempelvis ikke altid at vide, om en mønt fra et gulvlag er fra konstruktionsfasen eller fra brugsfasen. Dog kan man formode, at når der i publikationen eller på genstandskortet står, at en mønt lå fladt, må den stamme fra brugsfasen.³⁶ Det største problem ved Steensbergs udgravninger er, at funktionsbestemmelsen af gruberne – og dermed viden om omstændighederne i fyldens aflejring – i vid udstrækning mangler. For andre mønter er konteksten slet ikke beskrevet, ud over en afsætning af fundstedet på en plan og en tilskrivning til en fase. Det gælder især mønter fundet udenfor bygningerne, f.eks. på gårdspladserne.

Der foreligger i arkivet i Danmarks Nyere Tid på Nationalmuseet et omfattende arkivalisk materiale fra Steensbergs udgravninger (planer, udgravningsdagbøger). Det vil dog næppe for den enkelte genstand give mere information end genstandskortene og publikationen, som er benyttet her. Derimod har Mette Svart Kristiansens revision af Steensbergs tolkning af gård 3 vist, at en fornyet gennemgang ville kunne kaste nyt lys over bygningernes indretning og faseopdeling, selvom materialets beskaffenhed aldrig vil tillade at komme helt til bunds i sagerne.³⁷ Trods den rejste kritik er Steensbergs beskrivelser og tolkninger af konteksterne i publikationerne og på genstandskortene her taget for pålydende.³⁸



Witten, præget af byen Stralsund i Pommern efter 1381. Fundet sammen med to andre i et stolpehul under udgravningen i Store Valby (katalog 2.20). Skala 2:1.

Witten, struck by the town of Stralsund in Pomerania, c. 1381. Found together with two others in a posthole during the excavation at Store Valby (catalogue 2.20).

Som det vil ses nedenfor, er det nogle gange ikke muligt at observere og registrere de relevante oplysninger pga. arbejdsbetingelserne i felten. Eksempelvis er tre mønter fra Bjæverskov sandsynligvis fra bevarede kulturlag, men da de dukkede op i en søgegrøft under forundersøgelsen, kunne den præcise stratigrafi ikke fastlægges.³⁹

For Tårnby udgør 25 stykker (1.1-7, 1.9-11, 1.13-27) grundmaterialet for analysen ud fra kriterierne, at de er middelalderlige (i modsætning til 1.28-33, senere, og 1.34-35, usikre), at de er sikre mønter (i modsætning til 1.8), og at de formodes at være enkeltfundne (i modsætning til 1.12). For Store Valby er grundmaterialet 24 mønter (2.1-10, 2.13, 2.17-18, 2.22, 2.24-27, 2.30-35), idet de er middelalderlige (i modsætning til 2.28, 2.36-37), de formodes at være enkeltfundne (i modsætning til 2.14-16 og 2.19-21), samt de ikke er bevidst ødelagte (i modsætning til 2.11-12, 2.23, 2.29).

Det fremgår af katalogerne i bilagene, at de møntbærende kontekster fordeler sig jævnt over høj- og senmiddelalderen samt renæssancen. Derimod er der ingen sikre kontekster, der dokumenterer møntbrug før ca. 1200. Der er kun enkelte kontekster fra 16/1700-tallet (1.22; 2.36-37; 3.1-2; 3.11) og 18/1900-tallet (1.28-33; 3.12). Disse sene kontekster er kun taget med for fuldstændighedens skyld og vil ikke blive behandlet nærmere i analysen nedenfor.

Den største udsagnskraft har naturligvis mønter, der stadig lå der, hvor de i sin tid er tabt/nedlagt. Her er man helt tæt på møntens sidste brugssituation. Det er ikke et emne, der ofte behandles i litteraturen, men i et tidligere studie har jeg med en række eksempler fra Normandiet vist, at det ofte kun er en meget lille del af mønter fra en udgravning, der er på oprindelig plads – nogle gange helt ned til 0-20%.⁴⁰ I Tårnby gælder det imidlertid op mod halvdelen af mønterne, selv om tolkningen af en del af dem er usikker. Usikkerheden kan komme fra en tvetydig fundkontekst. Eksempelvis er det for mønterne 1.12-16 umuligt at sige, om det drejer sig om et smudslag fra et gulv (på plads) eller et underliggende møddingslag (redeponering med affald) på en brandtomt. For mønt 1.9 er det ikke blevet observeret, om mønten lå i leret (redeponering i forbindelse med byggeri) til et lergulv eller på leret (tilfældigt tab på plads). I netop dette tilfælde er mønten dog usamtidig med laget, og redeponering ved byggeri er mest sandsynligt.

Med disse forbehold er der i Tårnby 17 mønter (ud af de 25), der sandsynligvis er på plads. Heraf er fem rimeligt sikre (1.1-3, 18, 23), otte sandsynlige (1.4, 10, 17, 22, 24-27), mens fire lige så vel kan være redeponerede med affald (1.13-16, omtalt ovenfor). De fleste er i muldlag (1.3, 4, 17, 24-27) eller smudslag på gulve (1.1, 10, 18, 22), hvilket tyder på, at de er havnet i jorden som følge af tilfældige tab ved dagligdags møntbrug. Disse mønter stammer både fra beboelse (1.1-3, 18), udhuse (1.4? 10? 22) og udendørs gårdsmiljøer (1.4?



Penning, præget i Roskilde midt i 1250'erne. Fundet under udgravningen i Store Valby (katalog 2.30). Skala 2:1.

Penning, struck in Roskilde in the mid-1250s. Found during the excavation at Store Valby (catalogue 2.30).

24-27). To af mønterne er fra et brandlag i en 1200-tals beboelse (1.2-3). De lå sikkert i bygningen inden branden, og deres tilstedeværelse tyder ligeledes på dagligdags omgang med mønter. Et stykke er sandsynligvis et tilfældigt tab i forbindelse med rydning af en brandtomt (1.23). Langt de fleste af disse mønter er samtidige med den arkæologiske kontekst, de er fundet i, hvilket jo også er forventeligt i betragtning af tolkningen af dem som tilfældige tab.

I Store Valby er syv mønter sandsynligvis genfundet på deres oprindelige plads (2.1-3, 5-6, 13, 24), mens syv synes redeponerede (2.4, 7? 10, 18? 26, 27? 32?). For de sidste 10 mønter er det umuligt at skønne situationen. Samtlige syv mønter på oprindelig plads stammer fra gulvlag i husene og er sandsynligvis tilfældige tab under hverdagsmøntbrug. Endnu en mønt er sikkert også et tilfældigt tab i stuen, der er endt i et hul i gulvet (2.4).

Også fra de øvrige udgravninger forekommer mønter fra gulvlag ofte (3.7? 3.9-10? 4.10?), mens en er fra et ubebygget sted (3.4) og en fra en stald (4.16). Andre stammer, mere diffust, fra kulturlag i huse eller lige udenfor (4.25; Bj. 5-13). Her er det svært at sige for hvert enkelt, om de er fundet, der hvor de er tabt, eller om de er flyttet en smule rundt, f.eks. med affald. Kulturlaget er imidlertid aflejret under den almindelige aktivitet på stedet, så det er sandsynligt, at disse stammer fra tilfældige tab i dagligdags situationer. Alle disse mønter synes samtidige med det arkæologiske lag, de stammer fra. Billedet fra Tårnby med mange mønter på oprindelig plads, der afspejler hverdagens møntbrug, bekræftes således af de øvrige udgravninger.

Blandt de redeponerede mønter i Tårnby er en (1.7) plus eventuelt de fire ovennævnte (1.13-16) fra affaldssammenhænge. Dette billede går igen i Store Valby med tre mønter fra affaldslag (2.7? 2.10, 2.32). Det er et minimumstal, da flere mønter stammer fra gruber, som Steensberg ikke angiver funktionen af (2.22, 30-31, 33, 35). En del af dem er sandsynligvis i virkeligheden affaldsgruber. Det kan også gælde nogle af de mønter fra gårdspladser, hvor

Penning, præget i Nørrejylland, ca. 1300/1309. Fundet under udgravningen i Hejninge (katalog 3.2). Skala 2:1.

Penning, struck in North Jutland in c. 1300/1309. Found during the excavation at Hejninge (catalogue 3.2).



Steensberg intet oplyser om omstændighederne (2.8-9, 17, 34). Mange af de øvrige udgravninger fremdrog også mønter fra affaldskontekster (3.5, 4.2-4, 4.8-9, Bj. 1-4, jfr. 4.11-15). Affaldet stammer sikkert også fra husholdningen og er således sandsynligvis et indirekte indicium på dagligdags møntbrug. Disse mønter er da også generelt set samtidige med konteksterne.

Derudover er der i Tårnby fire redeponerede middelaldermønter (samt yderligere fire moderne) sandsynligvis fra jord, der er påkørt eller omrodet i forbindelse med byggeri (1.9, 19-21). En af disse kan dog være et bevidst bygningsoffer, da den lå i sand under brolægningen lige ved indgangen til et beboelseshus (1.19). Lykkemønter under dørtærsklen er et velkendt fænomen, men her er konteksten mere diffus, og denne tolkning derfor meget usikker.

Man ved ikke, om disse mønter stammer fra møntbrug på stedet, eller om jorden til byggeriet er hentet et andet sted. Man skal dog nok ikke forestille sig langdistance transport af jord i middelalderen, så mønterne afspejler nok møntbrug i nærområdet. To af mønterne er samtidige med byggeriet og kan faktisk godt være kommet i jorden ved tilfældige tab under selve byggeriet (1.19-20), mens en er mindst 50 år gammel ved byggeriet (1.21), og den sidste er 200 år gammel og sikkert blot fra omrodet jord (1.9).

I Store Valby var der en mønt i et stolpehul (2.18), en i et bygningslag (2.26) og en fra en mindre reparation af et gulv (2.27), mens der i Hejninge var en fra en oprydning af en brandtomt (3.11). To af dem (2.18, 2.27) er muligvis samtidige med byggeriet, mens de to andre var ældre og således sikkert havnet der i påkørt jord. Der er ikke noget, der tyder på bygningsofre for nogen af dem. Det kan derimod teoretisk være tilfældet med et lille formodet skattefund fra slutningen af 1300-tallet i et stolpehul (2.19-21).

I det her studerede materiale er der kun få eksempler på mønter, der tilsyneladende er flyttet helt ud af deres tidsmæssige kontekst ved jordarbejder (1.9; 1.21; 2.26; 3.2; 3.11; 4.17-19). Mine studier af konteksterne fra udgrav-

ninger i Normandiet viser, at byggeri og alt det rod og jordarbejde, det indebærer, ofte giver sig udslag i uforholdsmæssigt mange mønter. Det drejer sig ofte om så mange mønter, at deres antal overstiger møntantallet fra perioder med brug af bygningerne. Og det til trods for, at brugsperioderne (“dagligdagen”/“hverdagen”) varighedsmæssigt langt overgår byggeperioderne. Det har jeg i anden sammenhæng forsøgt at forklare med, at man i brugsperioderne under rengøring tit vil have genfundet tabte mønter.⁴¹ I Tårnby og Store Valby er det imidlertid omvendt: Her er der flere mønter fra dagligdagen end fra byggeri. Det samme ses faktisk også i en anden landbebyggelse, som jeg har haft lejlighed til at studere, nemlig Grosley-sur-Risle i Normandiet i Frankrig.⁴² Det skal nok ikke tolkes således, at bønderne i Tårnby, Store Valby og Grosley var mindre renlige end alle andre. Det er nok nærmere sådan, at byggeri – og dermed store jordarbejder – i en landsby alt andet lige var af mindre omfang end i byer, på borge og i klostre, så jord – og de mønter den indeholdt – i større omfang fik lov at blive liggende.

Udover de enkeltfundne mønter er der også en række sikre eller formodede skattefund. Nogle gange er mønterne sammenkorroderede, hvilket viser, at de må være tabt eller nedlagt samtidigt (1.12; 2.15-16), andre gange lå de så tæt, at de måtte være en skat (4.5-7). En koncentration af mønter af samme typer og dateringer fundet forskellige steder i en grube tyder på en lille pung, der var blevet spredt i affaldet og derefter var endt i gruben (4.11-15). I Store Valby mangler vi i to tilfælde præcis registrering af, hvor tæt mønterne er fundet på hinanden (ud over de to sammenkorroderede mønter), som ville have tilladt en mere sikker tolkning af fundene som enten skattefund eller serier af enkeltfund (2.14-16, 19-21). Det er påfaldende, at de i begge tilfælde stammer fra stolpehuller. Den ene koncentration kan være et bygningsoffer, men muligheden for, at det blot er tilfældigt tabte mønter, er på det foreliggende grundlag lige så sandsynlig (2.19-21). Den anden koncentration var dog oppe i overfladen af gruben (2.14-16) og er sikkert en tabt pung. Det er også den



Penning, præget i Roskilde, ca. 1300/1309. Fundet under udgravningen i Hejninge (katalog 3.4). Skala 2:1.

Penning, struck in Roskilde in c. 1300/1309. Found during the excavation at Hejninge (catalogue 3.4).

mest sandsynlige forklaring for de øvrige små skattefund nævnt her. Således bidrager disse fund ligesom de enkeltfundne mønter til billedet af møntbrug i hverdagssammenhænge.

En del mønter er på forskellig vis mærket af tidens tand. Nogle er korroderede og knækkede, andre er bevidst eller ubevidst bøjede. I katalogerne nedenfor har jeg forsøgt at bedømme, hvilke af disse fænomener, der stammer fra møntbrugen, og hvilke der er sket efter mønternes deponering i jorden. Kun de førstnævnte er noteret i kataloget, da de jo har en relation til mønternes brug i middelalderen. En del af mønterne er kun let bøjede, hvilket sikkert ikke har forhindret deres fortsatte brug som betalingsmiddel. En mønt fra Store Valby er imidlertid ifølge genstandskortet bøjet kraftigt flere gange – så meget, at den i dag er gået i flere stykker (2.12). Det ser ud til at være en bevidst ødelæggelse af mønten og kan være for at gøre den ugyldig som betalingsmiddel. Tilsvarende er tre kobbersterlinge, ligeledes fra Store Valby (2.11, 23, 29), gennemboret midt på, og en af dem er klippet i kanten. Formålet var sandsynligvis at gøre dem ugyldige.⁴³ Herefter har de sikkert været at betragte som skrotmetal, som måske er smidt væk som ubrugeligt. Om de er perforerede ved myndighedernes mellemkomst eller ved en privat handling vides ikke. Vi ved heller ikke, hvorledes de er havnet i bondemiljøet i Store Valby. Netop kobbersterlingen var en underlødige og forhadte møntenhed, der blev præget i stort tal i årene ca. 1420-1435. De dårlige mønter var et af klagepunkterne ved afsættelsen af Erik af Pommern som konge i 1439. Skattefundene viser, at kobbersterlingene herefter hurtigt forsvandt fra omløbet. Netop denne møntenhed optræder ofte som gennemboret blandt de detektorfundne mønter.

Sammenfattende kan man sige, at en stor del af mønterne er knyttet til gulvlag i selve husene, både i stuer og køkkener og fadebure. Der er ligeledes mønter i affaldsgruber samt på gårdpladserne tæt ved husene. Det antyder aktiv og intensiv møntbrug i dagligdags sammenhænge helt inde på bondens gård. Kun få af mønterne er i deciderede sekundære sammenhænge. Det er bemærkelsesværdigt, at flere mønter tilsyneladende er bevidst ugyldiggjorte. Kronologisk dækker konteksterne perioden fra 1200-tallet til renæssancen med enkelte senere fund.

Detektormønter og møntbrug på landet

Detektorfund af middelaldermønter fra rurale sammenhænge registreres i tusindvis i disse år. Skal man i lyset af ovenstående analyse forestille sig, at de alle stammer fra opløjede kulturlag fra landsbyer og bondegårde? Det er et stort spørgsmål, som her kun kan behandles perifært.

En faktor, man ikke må undervurdere, er muligheden for, at mønterne er havnet med husholdningsaffald på møddingen og dernæst spredt ud på markerne som gødning. Det lyder som et marginalt fænomen, men det er det nok i virkeligheden ikke. Man har faktisk flere steder i Frankrig arbejdet mere systematisk med genstande i gødning på markerne.⁴⁴ Det kan forklare den tit meget store spredning, uden egentlige koncentrationer, rundt om de eksisterende landsbyer. Problemstillingen er også relevant i Danmark, hvilket virkeligt er blevet tydeligt med detektorfundene. Hvis tolkningen er rigtig, er disse mønter også – om end indirekte og på mere usikkert grundlag – et vidnesbyrd om mønternes tilstedeværelse og brug helt inde i bøndernes husholdninger. En sådan tolkning ville måske også kunne forklare den ovenfor fremhævede mangel på fund af mønter på selve gårdene i Køge-området – hvis de har været der, er de simpelthen røget ud på markerne med affaldet.

Det er dog ikke således, at alle mønterne fra pløjemarken nødvendigvis stammer fra bondebebyggelser. En mark ved landsbyen Hjulby ved Nyborg gav for eksempel mange mønter, men det viste sig, at det var stedet for en nedlagt kirke, så mønterne var i virkeligheden i sin tid tabt i en kirke. Mønterne fra Tårnby ved Korsør og fra Søborg i Nordsjælland stammer fra nedlagte byer, så de afspejler urban og ikke rural møntbrug. Rundt om Æbelholt Kloster ved Hillerød er der fundet rigtig mange mønter, så mange at de må afspejle en markedsaktivitet i tilknytning til klosteret. Og eksemplerne kunne fortsættes. Der skal således, så vidt det er muligt, en analyse af fundstedet til i hvert enkelt tilfælde.⁴⁵

Konklusion

Det er ud fra de her fremlagte analyser af mønter i kulturlag klart, at mønter i middelalderen blev håndteret af bønder. Mønter kom, i alt fald fra 1200-tallet og frem, helt ind i deres stuer og køkkener og røg med husholdningsaffaldet ud i affaldsgruberne. Møntbrugen ser således ud til ikke blot at have berørt nogle få, veldefinerede situationer og steder, men at være foregået bredt i hverdagen, både tidsligt og rumsligt. Der er her fremført eksempler på møntfund fra flere lag af bondestanden, fra lavadel og højere bondestand til mere almindelige bønder.

Spørgsmålet er så, om dette billede er generelt eller blot afspejler nogle enkelte undtagelser. Fraværet af mønter i udgravningerne på Køgeegnen og tilstedeværelsen i Nordsjælland kunne tyde på, at billedet geografisk set har været nuanceret. Kronologisk står kun Tårnby ud med en specielt tidlig møntgruppe, hvilket måske skyldes stedets nærhed til et af landets økonomiske kraftcentre. Men mønter blev som påvist også brugt langt fra disse centre.

For virkelig at komme videre i debatten må man iværksætte en større undersøgelse med systematisk gennemgang af flere udgravninger, hvor man for hver enkelt udgravning holder bevaringsgrad af kulturlag, udgravningsmetoder, omfang af udgravet areal op imod antal af mønter. Udgravninger uden mønter skal også inddrages og bedømmes ud fra de samme kriterier.

Nærværende undersøgelse har vist, at mønter fra udgravninger har en stor udsagnskraft i studiet af bønders møntbrug. En udgravning kan, når de favorable omstændigheder er til stede, levere et tilstrækkeligt stort antal fund. Undersøgelsen har ligeledes vist, at jorden i bondekontekster ikke er så omrodet af jordarbejder og byggeri, som man nogen gange ser det i byer, borge og klostre. Det er en meget positiv konstatering, der øger fundenes potentiale for studiet betragteligt.

Bilag 1. Mønterne fra Tårnby

Jørgen Steen Jensens møntliste omfatter 44 numre.⁴⁶ Det dækker i alt mindst 45 stykker, da nr. 5 (her 1.12) er et lille skattefund (tabt pung?) med mindst 2, sandsynligvis flere, mønter. Nr. 39 er en amulet og nr. 44 et formodet tegn. Disse to numre er ikke medtaget i nedenstående undersøgelse, da de ikke er mønter. Der resterer altså 42 numre. Nr. 43 (her 1.33) er en regnepenning, og nr. 29, 41, 42 (her hhv. 1.32, 1.42, 1.8) er usikre, måske ikke mønter. Sidetallene henviser til Kristiansen 2005. JSJ efterfulgt af et nummer henviser til Jørgen Steen Jensens møntliste i Jensen 2005.

Fase 1, ca. 950-1050/1150 (s. 27): grøfter og hegn

Ingen mønter.

Fase 2, ca. 1050/1150-1300 (s. 27ff, 77, 126ff, 562): 2 tofter/gårde

Underfase 2.2, ca. 1200-1250 (s. 119, 129ff)

1.1 (JSJ 6): (Sen) Valdemarstid, fs konge, bs bisp, ubestemt, penning, (1182)-1202-1241? O: K (FP 6109.1; u-nr. 2020). Kontekst: Lag BKL, smudslag afsat under brug⁴⁷ på lergulv, rum IV (s. 97, 122, 218, 221, 522), bygning A21, hovedbygning i den sydlige toft I (s. 219ff, plan s. 130), felt A/II-C/I, fase AH (s. 97, 119, 219). Tolkning: Tabt i beboelse. S/P/T/D.

1.2 (JSJ 8): Vald. II, penning, Hbg. 42b, 1234-1241. O: ca.1260 (FP 6109.2; u-nr. 1835).

1.3 (JSJ 40): Ubestemt, let bøjet (FP 6109.23; u-nr. 1832). Kontekst: Lag KES, serie B48, brandlag i rum I, køkken med ildsted (s. 98, 122, 219f, 221, 521) i bygning A21 (se ovenfor). Tolkning: Tilfældig tilstedeværelse i beboelse ved brand. S/P/T/Ø.

Måske underfase 2.3, cirka 1250-1300 (s. 119, 131ff)

1.4 (JSJ 17): Penning, MB 562, Roskilde, 1330/1340. O: P K, S ca. 1400 (FP 6109.8; u-nr. 1825). Kontekst: Lag DRG, enten serie 518, muldrag, jfr. fase BJ, eller den overlejrende bygning C18 (staldbygning, intet ildsted), S-toft, fase BK, felt C/II (s. 108-109, 119, 122, 247ff, 542). Mønten meget sen i forhold til fasen, så s. 109 antydes, at den kan være fra fase BL (sen fase 2) eller BM (tidlig fase 3). Tolkning: Tab? S/P?/T?/D?

Fase 3, cirka 1300-1400 (s. 30f, 77, 133ff, 564): 1 toft/gård

1.5 (JSJ 1): Dansk penning, ubestemt, konge en face med sværd, 1095/1180? O: K (FP 6230.1; u-nr. 1790). 1.6 (JSJ 7): Dansk penning, ubestemt, 1230/1260? O:K (FP 6230.6; u-nr. 1728). Kontekst: Serie 72, homogent strukturløst lag i den østlige del af området (s. 100, 102, 119, 122), felt A/II-C/I, fase AL, AM, AO, AP, AS. Tolkning: U/?/?/?

1.7 (JSJ 18): Dansk penning, ubestemt, ca. 1300, O: K? (FP 6109.9; u-nr. 1817). Kontekst: Serie 9, affaldslag i bygningsløs fase i del af gårdspladsen (s. 99, 101, 119, 122), felt A/II-C/I, fase AL. Tolkning: Smidt ud med affald. S/R/T?/D.

1.8 (JSJ 42): Ej mønt? Stærkt korroderet (FP 6286.10; u-nr. 7034). Kontekst: Lag BDR, smudslag i rum V (benyttet som lade) i bygning A1, hovedbygning (s. 134, 189ff, 190, 201, 508). Tolkning: Tabt i lade. ?/P/T/D.

Fase 4, cirka 1400-1500 (s. 31, 77, 135ff, 565): 2 tofter/gårde

1.9 (JSJ 9): Penning, MB 141-142, Roskilde, 1280'erne, let bøjet. O: K (FP 6109.3; u-nr. 6977). Kontekst: Lag DOC, lergulv i bygning C3, 1450/1500, mindre bygning på S-toft (s. 110, 119, 122, 234ff, 534), umuligt at sige, om den var i lergulvet eller på lergulvet⁴⁸ (fig. 5.39 viser placering af DOC). Tolkning: Ikke-gangbar mønt, derfor nok bragt ind med leret. U/R/?/B.

1.10 (JSJ 25): Erik af Pommern, kobbersterling, Lund? ca. 1420-1435. O: K (FP 6109.14; u-nr. 1827; muligvis forbyttet med kat. 31, jfr. p. 105, 114, 545). Kontekst: Lag EEF, formodet smudslag opbygget under brug, mulig mindre bygning EEV (kun en smule af laget bevaret⁴⁹), 1400-tal (s. 105, 114, 122, 257, 545), felt C/III, fase AV. Tolkning: Tabt i udhus? S/P?/T?/D?

Fase 1-4, vikingetid-cirka 1500

1.11 (JSJ 37): Lüneburg, hulpenning, efter 1365 (FP 6286.7; u-nr. 6986). Kontekst: Felt A/I, usikkert lag, ej bestembar indenfor fase C-H (s. 83, 119). Tolkning: ?/?/?/?

Fase 2-4, cirka 1050-1500

1.12 (JSJ 5): Tidlig Valdemarstid, 1154-1202, flere sammenkorroderede eksemplarer (lille pung?). O: K (FP 6230.4-5; u-nr. 1590). 1.13 (JSJ 13): Penning, MB 430? Nørrejylland, 1290'erne. O: K (FP 6109.5; u-nr. 1833). 1.14 (JSJ 14): Penning, MB 431, Nørrejylland, 1290'erne. O: K (FP 6109.6; u-nr. 1834). 1.15 (JSJ 19): Dansk penning, ubestemt, ca. 1300. O: K? (FP 6230.7; u-nr. 1734). 1.16 (JSJ 22): Dansk penning? ubestemt, ca. 1300? O: K? (FP 6230.8; u-nr. 1765). Kontekst: Lag DTE, enten nederste gulvlag/smudslag i sand/ler i bygning C10 (hovedbygning i S-toft i fase 3 og 4, bygget cirka 1300, brændt i starten af 1400-tallet) eller den underliggende serie 609, sandsynligt møddingslag på brandtomt C18 i fase 2.3 (s. 110, 119, 122, 242ff, 539) C/II, fase BL eller BM. Konklusion: Samlet datering af konteksten cirka 1300. Tolkning: Redeponering (hvis mødding), tab i beboelse (hvis gulv). S (1.13-16) U (1.12)/R el. P/T/D.

1.17 (JSJ 2): Dansk penning, ubestemt, fs konge, bs bisp, ca. 1140/1225. O: K (FP 6230.2; u-nr. 1779). Kontekst: Serie 64, muldrag (s. 102, 106-107, 109, 119, 122), felt A/II-C/I, undefineret underfase. 1400/1600-talsbrøndene BVA og KBE er gravet ned i S64. Side 109 foreslås det forsigtigt, at det kan være samme lag S518, som er et muldrag i felt C/II fra fase 2.3, 1250/1300. Tolkning: Tilfældigt tab? Men måske ugyldig mønt. S?/P?/T?/D?

Fase 3-4, cirka 1300-1500

1.18 (JSJ 21): Dansk penning, ubestemt, ca. 1300. O: K (FP 6109.11; u. nr. 1829). Kontekst: Lag DRH, sand/ler gulvlag/smudslag i rum III (s. 110, 119, 122, 242ff, 537) i bygning C10 (hovedbygning i S-toft i fase 3 og 4, bygget ca. 1300, brændt i starten af 1400-tallet), felt C/II, fase BM. Tolkning: Tab i beboelse. S/P/T/D.

Fase 5, cirka 1500-1800/1858 (s. 31ff, 77, 139ff, 567): 4 tofter/gårde

1.19 (JSJ 27): Chr. I (1448-1481), hvid, Malmø, let bøjet. O: ca. 1550 (FP 6109.16; u-nr. 1820). Kontekst: Serie 555, sandlag under brolægningen (fase 1) ved indgangene (s. 111, 119, 122, 227) til bygning C1, hovedbygning i gård C1 (s. 34, 139-42, 225ff), felt C/II, fase BQ. Opførelsestidspunkt usikkert: Sent 1400-tal/1500-tal (s. 111), midten af 1500-tallet (s. 141) eller 1600-tal (s. 228). Tolkning: Redeponering i byggefase (eller bevidst rituellet bygningsoffer?). S/R (el. P)? (el. B)/B.

1.20 (JSJ 28): Chr. I (1448-1481), hvid, Malmø. O: ca. 1550 (FP 6109.17; u-nr. 1819). Kontekst: Lag DIS, opfyldningslag til væggrøft (s. 111, 119, 122, 526) i fase 1 af hus C1 (se ovenfor). Tolkning: Redeponering i byggefase? S/R/?/B.

1.21 (JSJ 26): Sandsynligvis Erik af Pommern, kobbersterling, ca. 1420-1435. O: K (FP 6109.15; u-nr. 6978). Kontekst: Lag DGL, ældste gulvlag i sand-ler i rum II, køkkenet (s. 111, 119, 122, 228, 229, 525) i hus C1 (se ovenfor). Kan dog forveksles med underliggende muldhorisont. Tolkning: Tilsyneladende tilfældigt tab, men ugyldig mønt. Derfor nok redeponeret sammen med sand/leret til gulvet. Tolkning bekræftes af blandet ældre keramik fra 1200/1400-tal i laget.⁵⁰ U/R/?/B?

1.22 (JSJ 11): Penning, MB 317, Lund, 1290'erne. O: K (FP 6109.4; u-nr. 1838). Kontekst: Lag EAE, muligt smudslag opbygget under brug⁵¹ (jfr. s. 113, 122, 534, ikke nævnt s. 234-235). Bygning C2, lade i gård C1, opført ca. 1600 eller senere (s. 34, 113, 139-42, 234-235), felt C/III, fase BØ. Tolkning: Tilsyneladende tab i lade, men da den er samtidig, kan den være redeponeret. U/P/?/?

Fase 4-5, cirka 1400-1800/1858

1.23 (JSJ 15): Penning, MB 489, Nørrejylland, 1310/1320 (fejlagtigt dateret til 1280/1290 s. 122). O: P K, S ca. 1400 (FP 6109.7; u-nr. 1830). Kontekst: Lag HFG, stenspor, rydning af byggematerialer efter brand. Iflg. s. 122, 203 fig. 5.19 og 512 er det R400, tomt af den lille bygning A4, 1400-tal, felt D, fase Ø (s. 95).⁵² Tolkning: Tab under rydningsarbejdet. S/?/P/T/B.

1.24 (JSJ 20): Dansk penning, ubestemt, ca. 1280-1330, O: P K, S ca. 1400? (FP 6109.10; u-nr. 1836). 1.25 (JSJ 38): Mecklenburg, hulpenning, Sæther 24, sent 1400-tal. O: ca. 1600 (FP 6109.22; u-nr. 1815). Kontekst: Serie 554, der tilhører G22, muldlag ovenpå bygningerne C3 (2. halvdel 1400-tal) og C10 (brændt i begyndelsen 1400-tal), før bygning af C1, bred datering 1400/1500-tal, felt C/II, fase BP (s. 108, 110, 119, 122). Tolkning: Tab? U (1.24), S (1.25)/P/?/T/?/D.

1.26 (JSJ 23): Erik af Pommern, kobbersterling, Lund, ca. 1420-1435. O: K (FP 6109.12; u-nr. 1816). 1.27 (JSJ 24): Samme type (FP 6109.13; u-nr. 6980). Kontekst: Serie 59, der tilhører G22, muldlag som ovenfor (s. 102, 107, 108, 110, 119, 122), A/II-C/I, fase BG og C/II, fase BP. Tolkning: Tab? S/?/P/?/T/?/D.

Fase 6, cirka 1800/1858-i dag: landsby, forstad

1.28 (JSJ 33): Fr. VI, rigsbanktegn for 12 sk., 1813, H 19, inddraget 1818 (FP 6286.5; u-nr.

7004). 1.29 (JSJ 35): Chr. IX, 2 øre, 1889. O: P ca. 1925, S: ca. 1940 (FP 6286.6; u-nr. 7005). Kontekst: A/I, fase J, 30 cm kompakt lerlag, udjævningslag, 1800-tal (s. 83, 88, 119). Tolkning: Redeponering ved byggearbejde. U (1.28), S (1.29)/R/?/B.

1.30 (JSJ 31): Chr. VII, sk., 1771, H 37. O: ca. 1810 (FP 6109.18; u-nr. 1828; muligvis forbyttet med kat. 25, jfr. s. 105, 114, 545). Kontekst: F 532, opfyldning efter sløjfning og materialerydning i slut. 1700-tal, beg. 1800-tal af møddingskasse KMD (s. 105, 112, 114, 119, 122). Felt C/III, fase CB. Tolkning: S/R/?/D el. B?

1.31 (JSJ 36): Sverige, Oscar II, 10 øre, 1897. O: 1914/18 (FP 6109.21; u-nr. 1814). Kontekst: F374, rydning og opfyldning (ej udskilt) af møddingskasse KMD (se ovenfor) (s. 95, 114, 119, 122). Endelig opfyldning ca. 1900 (s. 143). Felt D, fase AF. Tolkning: S/R/?/D el. B?

1.32 (JSJ 29): Stærkt korroderet skive, 7,26 g. Mønt? Hvis ja, efter 1500 (FP 6286.8; u-nr. 6995). Kontekst: Serie 492, opfyldning af stor lerfyldt grube, 1800/1900-tal (s. 90, 94, 119). Felt A/II, fase AY. Tolkning: ?/R/?/?

1.33 (JSJ 43): Sandsynligvis regnepenning, 1500/1600-tal, 30 mm, bøjet, revnet (FP 6109.24; u-nr. 1826). Kontekst: Serie 86, sandlag under brolægning, ovenpå tomt af A5 (s. 93, 100, 105, 119, 204-205). Felt A/II-C/I, fase AX, jfr. fase S. Tolkning: Til stede i sand til byggeri. U/R/?/B.

Fase 4-6, cirka 1400-i dag

1.34 (JSJ 3): Dansk penning, ubestemt type, lille hoved på den ene side, ca. 1150/1200. O: K (FP 6230.3; u-nr. 1266). Kontekst: Serie 206, udefinerbart lag⁵³ (jfr. s. 95, 119, 122), felt D, fase AC eller senere. Tolkning: U/?/?/?

1.35 (JSJ 10): Penning, MB 244 eller 265-269? Roskilde, 1280'erne. O: K (FP 6109.3a; u-nr. 1831). Kontekst: Serie 209, udefinerbart lag⁵⁴ (jfr. s. 95, 119, 122, 256), felt D, fase AC eller senere. Tolkning: U/?/?/?

Kontekst ukendt

1.36 (JSJ 4): Vald. I, Hbg. 8 eller 9, 1154/1182 (FP 6286.1; u-nr. 1824). 1.37 (JSJ 12): Penning, MB 333, Roskilde og Nørrejylland, 1310/1320 (FP 6286.2; u-nr. 6987). 1.38 (JSJ 16): Penning, MB 545, Roskilde og Nørrejylland, 1320'erne (FP 6286.3; u-nr. 6994). 1.39 (JSJ 30): Fr. III, 2 sk. 1661, H 132 (FP 6286.4; u-nr. 6993). 1.40 (JSJ 32): Fr. VI, rigsbanksk. 1813, H 17 (FP 6109.19; u-nr. 1821). 1.41 (JSJ 34): Chr. IX, 5 øre 1874 (FP 6109.20; u-nr. 1823). 1.42 (JSJ 41): Måske mønt? (FP 6286.9; u-nr. 7033).

Bilag 2. Mønterne fra Store Valby

Udgravning af fem gårde i ødelandsbyen Store Valby, Skt. Mikkels landsogn, Slagelse herred, Sorø amt, 1945-1946, 1949-1953. Møntlisten efter Steensberg og Østergaard Christensen 1974, bind 2, s. 19-20 (Georg Galsters bestemmelser). Mønternes fundsteder og fundomstændigheder ses i Steensberg og Østergaard Christensen 1974 på udgravningssplanerne samt for nogles vedkommende i profilerne i bind 3 og i teksten i bind 1, samt på genstandskortene i Danmarks Nyere Tid på Nationalmuseet.

Gård 1. Fase C, ca. 1300-midt-1500-tal (s. 210-215)

2.1. Dansk penning, ca. 1300, ubestemt. O: P K, S ca. 1400? (173-1948; FP 2156.2). 2.2. Penning, MB 486, Roskilde, 1310/1319. O: P K, S ca. 1400 (200-1948; FP 2156.1). Kontekst: Stuehus, V-ende, 4-8 cm over lerspættet gulvlag. 2.1 på jordgulv. Lag med middelalder-

keramik. Begge lå på fladen (bd. 1, s. 211, fig. 39, s. 212; bd. 3, bilag VIII, plan og profil 1; NT, genstandskort). Tolkning: Da mønterne lå på fladen, tolkes det som gulvniveau i et beboelseshus, let hævet over det dokumenterede lerspættede lag. S/P/T/D.

2.3. Ubestemmelig middelaldermønt, fragment (254-1948; jfr. FP 2156 – er udgravningsnummer 112 og 121 én og samme mønt?). Kontekst: Stuehus, V-ende, på lergulv (bd. 1, s. 212; bd. 3, bilag VIII, plan og profil 1; NT, genstandskort). Tolkning: Tab i beboelse. ?/P/T/D.

2.4. Erik af Pommern, kobbersterling, ca. 1420-1435, Odense, G 14. O: K (336-1948; FP 2156.3). Kontekst: Stuehus, husets Ø-rum, tæt ved ildsted. Aflejring af karakteristisk rødpletet gulvlag i et lille hul, muligvis et gammelt åbentstående stolpehul fra fase D. Mønten lå skråt opad i hullets SV-side, ca. 1 cm fra væg, et par cm nede (bd. 1, s. 216; bd. 3, bilag IX, plan og profil; NT, genstandskort). Tolkning: Sandsynligvis tab i beboelse, der er redeponeret i det lille hul i gulvet ved rengøring. S/R/T/D.

Gård 1. Fase B, midt-1500-tal-midt 1600-tal (s. 206-210)

2.5. Hans (1481-1513), hvid, Ålborg, G 36. O: ca. 1550 (176-1948; FP 2156.4). 2.6. Chr. III, 4 sk., 1535, Roskilde, G 99. O: 1541 (175-1948; FP 2156.5). Kontekst: Stuehus, stuens SV-hjørne, på fladen af rødbrændt lergulv (bd. 1, s. 209, fig. 37, s. 207-8, 211; bd. 3, bilag VII, plan; NT, genstandskort). Tolkning: Sandsynligvis tab i beboelse. Kunne måske ikke findes i hjørnet, eller eventuelt endt her ved fejning af stuegulvet. 2.6 tyder på, at fase B's begyndelse bør sættes til senest 1540. S/P/T/D.

Gård 2. Fase C, middelalder (s. 228-232)

2.7. Penning, MB 219, Ribe, 1260'erne. O: K (8309-1952; FP 2281.1). Kontekst: Godt 5 m N for stuehusets formodede N-væg, i ren muld, i et sammenhængende niveau helt hen til huset med skår fra middelalderkeramik, under niveau med renaissance keramik (bd. 1, s. 231-32; bd. 3, bilag XI, plan; NT, genstandskort). Tolkning: Ifølge udgraverens formodning fundet, hvor den blev tabt (bd. 1, s. 232). Keramiklaget kunne dog tyde på affaldsudmidning. N-siden af huset var formentlig husets bagside og har sikkert været mindre befærdet end S-siden. S?/R?/T?/D?

Gård 3. Fase C, 1100-tal-ca. 1500 (s. 255-271)

2.8. Mecklenburg, hulpenning, ca. 1400, Oertzen 183, Sæther 20. O: ca. 1600 (8314-1952; FP 2281.16). Kontekst: Lidt S for stuehusets Ø-gavl, kontekst ikke defineret (bd. 3, bilag XII, plan, jfr. bd. 1, s. 259, fig. 83; NT, genstandskort). Tolkning: Gårdsplads. S/?/?/?

Gård 3. Fase B, efter 1500 (s. 251-255)

2.9. Erik af Pommern, kobbersterling, ca. 1420-1435, Lund. O: K (8315-1952; FP 2281.10). Kontekst: 2 meter S for stuehusets Ø-gavl, i området SV for brønden, kontekst ikke defineret (bd. 3, bilag XI, plan, jfr. bd. 1, s. 253, fig. 77; NT, genstandskort). Tolkning: Gårdsplads. Hvis faseinddelingen stemmer, er mønten usamtidig med (ældre end) konteksten. ?/?/?/?

2.10. Chr. I (1448-1481), hvid, Malmø. O: ca. 1550 (8312-1952; FP 2281.14). Kontekst: Lige N for brønd 1, sekundært i oprydningsslag (bd. 3, bilag XI, plan, jfr. bd. 1, s. 246-47, 281, fig. 100; NT, genstandskort). Tolkning: Udgraverens udsagn om, at mønten stammer fra et oprydningsslag (NT, genstandskort), tyder på, at det er et affaldslag lige Ø for huset, mellem gård 3 og 4. S/R/T/D.

Gård 3. Fase ikke angivet

2.11. Erik af Pommern, kobbersterling, ca. 1420-1435, Næstved, gennemboret midt på. O: K (8313-1952; FP 3233.3). Kontekst: 1 m S for "vesthusets" (= gård 3's stuehus) S-væg. Kontekst ikke angivet (NT, genstandskort). Ifølge genstandskortet er mønten nivelleret, mulighed for fasetilskrivning? Tolkning: Gårdsplads. Gennemboringen viser, at mønten sandsynligvis er demonetiseret, og den er muligvis smidt væk som skrotmetal. S?/B?/D?

Gård 4. Fase C, senest 1100-tal-før 1450 (s. 297-303)

2.12. Ubestemmelig mønt, sandsynligvis middelalderlig, foldet helt sammen, skrøbelig (8318-1952; FP 2281.20). Kontekst: Stuehus, øverstestuen, under det øvre lag, liggende fladt på gulvet (bd. 1, s. 296, fig. 116, s. 298, bd. 2, s. 19; bd. 3, bilag XI, plan; NT, genstandskort). Tolkning: Sammenfoldningen måske bevidst for at demonetisere mønten, der er smidt væk bevidst som skrotmetal. Kan også være tab i beboelse. S?/P/B?/D.

2.13. Hanseatisk hulpenning, ubestemmelig, 1300-tallet (8316-1952; FP 2281.19). Kontekst: Stuehus, på selve stuegulvet (bd. 1, s. 296, fig. 116, s. 298; bd. 3, bilag XII, plan og midtlinjeprofil og profil 1; NT, genstandskort). Tolkning: Tab i beboelse. S/P/T/D.

2.14. Penning, hybrid, MB 551/544, Roskilde, 1320'erne (8319-1952; FP 2281.3). 2.15. Penning, MB 487,⁵⁵ Roskilde 1300/1309 (8320-1952; FP 2281.2). 2.16. Dansk penning, ubestemt, ca. 1300 (8321-1952; FP 2281.6). Alle tre O: P K, S ca. 1400. Kontekst: Tæt ind mod leret, der dækker stolpehul i S-væggen i stuehuset. Fundet S for væggen, dvs. udenfor huset (bd. 1, s. 296, fig. 116, s. 298; bd. 3, bilag XII, plan; NT, genstandskort). Tolkning: 2.15 og 2.16 var sammenkittede (bd. 2, s. 19) og må være tabt eller nedlagt sammen. Det angives ikke, om 2.14 lå tæt ved. Måske tabt pung på gårdspladsen. Kan også være lille bygningsoffer ved lukningen af stolpehullet eller nogle mønter, der blev redeponeret med leret under byggeriet. Da huset formodes at være ældre (men man kan ikke helt udelukke en senere bygge- eller reparationsfase), er den første tolkning den mest sandsynlige. I samme retning peger formuleringen om, at mønterne lå tæt ind til leret, hvilket må tolkes som, at de lå ovenpå. S/P?/T?/D?

2.17. Penning, MB 615, Roskilde 1310/1319. O: P K, S ca. 1400 (8322-1952; FP 2281.5). Kontekst: Godt 1 m S for sydvæggen af stuehuset (bd. 1, s. 296, fig. 116, s. 298; bd. 3, bilag XII, plan; NT, genstandskort). Tolkning: Gårdsplads. S?/?/?/?

2.18. Penning, MB 554, Roskilde 1320'erne. O: K, S ca. 1400 (8330-1952; FP 2281.4). Kontekst: S-længen, S-væggen, få cm under undergrundsniveau, i stolpehul 549, der var 72 cm dybt (bd. 1, s. 296, fig. 116, 302; bd. 3, bilag XIII, plan; NT, genstandskort). Tolkning: Tilført med jord til stolpehullet? Kan også være tabt eller bevidst nedlagt under byggeriet, eller ved genopfyldning efter nedrivning. Publikationen angiver ikke andre dateringsselementer for byggeriet end mønterne. S?/R?/?/ B?

2.19. Güstrow, witten, ca. 1380, J 326, midtsymbol ulæseligt, datering Stefke 1989 (8328-1952; FP 2281.15). 2.20. Stralsund, witten, efter 1381, J 370, Stefke 1989 (8327-1952; FP 2281.17). 2.21. Stralsund, witten, efter 1381, J 370, Stefke 1989 (8329-1952; FP 2281.18). Kontekst: S-længen, i et 56 cm dybt stolpehul i den N-væggens Ø del (bd. 1, s. 296, fig. 116, 302; bd. 3, bilag XIII, plan; NT, genstandskort). Tolkning: Det oplyses ikke, om de lå samlet, eller om hvor dybt, de lå. Tabt pung? På stedet eller i tilført jord? Eller måske bygningsoffer? Publikationen angiver ikke andre dateringsselementer for byggeriet end mønterne. S?/?/?/ B?

2.22. Dansk penning, ubestemt, ca. 1300. O: P K, S ca. 1400 (8325-1952; FP 2281.8).⁵⁶ Kontekst: S-længen, indendørs, midt i en stor grube AÆ, 20 cm under undergrundsniv-

eau (bd. 1, s. 296, fig. 116, 302; NT, genstandskort). Tolkning: En del af gruben går ud over husvæggen mod N, men på pl. XIII er den tegnet i to dele, hvoraf S-delen er inde i huset. Den er cirka 2 m i diameter og fylder hele N-halvdel af huset i et fag. Betyder det, at denne del af gruben er samtidig med huset? Mønten stammer fra midten af gruben. Grubens funktion ikke angivet, hvorfor det er svært at tolke møntens tabssituation. S/?/?/?

2.23. Erik af Pommern, kobbersterling, ca. 1420-1435, Næstved, trekantet hul midt på, klippet i kanten. O: K (8317-1952; FP 2281.12). Kontekst: Stuehus, på jordgulv fase C, umiddelbart under den brændte ildstedsskorpe i SØ-kanten af ildstedsgrube 14, fase B2 (bd. 1, s. 293, fig. 113, 294, 296; bd. 3, bilag XII, plan, profil 1 og midtlinjeprofil; NT, genstandskort). Tolkning: I publikationen henført til ildstedet fase B2, men i den mere præcise beskrivelse på genstandskort angives, at den var under ildstedet, på gulv C. Måske var den i fyldet mellem de to faser? Gennemboringen viser, at mønten sandsynligvis er demonetiseret. De usikre fundomstændigheder gør det umuligt at bedømme, hvorledes den er havnet på fundstedet. S/?/?/?

2.24. Erik af Pommern, sterling, Næstved, ca. 1405-1420. O: K (8311-1952; FP 2281.9). Kontekst: I Stuehusets V-rum, øverstestuen. Fundet på skillefladen mellem gulv B og C, på gulv fase C (i fase B2 var dette sted udenfor huset) (bd. 1, s. 291-2 (fejlagtigt "kobbersterling"), 293, fig. 113 (korrekt "1412"); bd. 3, bilag XI, plan og profil 1, bilag XII, midtlinjeprofil (fejlagtigt "1422"); NT, genstandskort). Tolkning: Tab i beboelse. S/P/T/D.

2.25. Erik af Pommern, kobbersterling, ca. 1420-1435, Næstved, bøjet et par gange, men nu næsten flad. O: K (8324-1952; FP 2281.13). Kontekst: N for gård 4, ved udgravningens kant, lag V, nivelleret. Kontekst ikke defineret i publikationen (bd. 3, bilag XII; NT, genstandskort). Tolkning: Udenfor gården (da gårdsplads er S for hovedhuset). S/?/?/?

Gård 4. Fase B2, før 1450-før 1500 (s. 291-297)

2.26. Dansk penning, ca. 1300, ubestemt type. O: P K, S ca. 1400? (8310-1952; FP 2281.7). Kontekst: Mellem stuehusets sydsten i S-væggen, formodet omlejret jord fra stuehus, fase C (bd. 1, s. 296, fig. 116, s. 298; bd. 3, bilag XI, plan; NT, genstandskort (her ved fejl "husets nordøstlige hjørne", mens "ca. 9 m. ØNØ for brønden" er korrekt)). Det er tilsyneladende de samme sydsten, der benyttedes i fase B2 og B1 (bd. 1, s. 281, fig. 100 og 293, fig. 113), hvorfor de må være lagt i tidlig fase B2. Tolkning: Redeponering ved jordarbejde under bygning af stuehus B2. U/R/?/B.

Gård 4. Fase B1, før ca. 1500-ca. 1660 (s. 280-291)

2.27. Chr. I (1448-1481), hvid, Malmø. O: ca. 1550 (426-1950; FP 2248). Kontekst: Stuehuset, dagligstuens V fag, grusplet indlejret mellem gulv A og B (bd. 1, s. 274, 281, fig. 100, 283; bd. 3, bilag XI, plan og profil 1, bilag XII, midtlinjeprofil; NT, genstandskort). Tolkning: Er gruspletten en lille reparation af gulvet? Er mønten tilført med gruset? Eller tilfældigt tab i beboelse? S/R/?/B?

Gård 4. Fase A, fra midt i 1600-tallet (s. 272-279)

2.28. Norge, Chr. IV, 2 sk., 1647, H 17 (427-1950; FP 3233.5). Kontekst: V for N-længe, i muldet lag (bd. 3, bilag X, plan; NT, genstandskort). Tolkning: S/?/?/?

Gård 4. Fase ikke angivet

2.29. Erik af Pommern, kobbersterling, ca. 1420-1435, Lund, gennemboret. O: K (8323-1952; FP 2281.11). Kontekst: Området 30-40 m S for gård 4, ikke defineret kontekst.

Nivelleret (bilag XIII, plan; NT, genstandskort). Tolkning: Gennemboringen viser, at mønten sandsynligvis er demonetiseret. Måske smidt væk som skrotmetal. ?/R?/B?/D?

Gård 17. Fase B, 1200-tal-senmiddelalder (s. 327-333)

2.30. Penning, MB 39, Roskilde, midt i 1250'erne, jfr. *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad* 2004, s. 75. O: K (1860-1954; FP 2319.1). 2.31. Penning, MB 416, Roskilde, 1320'erne, bøjet. O: P K, S ca. 1400 (1545-1954; FP 2319.2). Kontekst: Grube 3,5 m S for stuehus IIB. Mønterne lå i grubens overflade et stykke fra hinanden. Gruben er cirka 1,5 i diameter og cirka 80 cm dyb (bd. 1, s. 330, fig. 142, s. 331-332 (ved fejl "1861/1954"); bd. 3, bilag XVI, plan og profil 2; NT, genstandskort). Tolkning: Gårdsplads. Publikationen angiver ikke grubens funktion. Mønterne kan ikke have været i brug samtidigt, så der må enten være tale om redeponering i gruben (med mindre den, meget usandsynligt, skulle have haft en brugstid på 70 år) eller tab i overfladen efter grubens brugstid. Bøjningen af den ene mønt er ikke så markeret, at den kan tolkes som en bevidst demonetisering. ?/?/?/?

2.32. Penning, MB 564, Roskilde, 1330'erne. O: P K, S ca. 1400 (4996-1954; FP 3233.2). Kontekst: N for hus IIB, i mindre lerplet med brændt ler og trækul, cirka 50 cm N for kanten af en grube med et ko- og et kalveskelet (muligvis døde under kælvning), der er keramikdateret til tidligst ca. 1300 og var dækket af et tilsvarende 7-8 cm tykt lerlag med brændt ler og trækul og middelalderlige lerkarskår (bd. 1, s. 330, fig. 142, s. 340; bd. 3, bilag XVI, plan; NT, genstandskort, jfr. bd. 1, s. 339,432-436). Tolkning: Den mindre lerplet stammer sikkert fra samme lerlag som det, der dækker gruben. Mønten er sandsynligvis redeponeret med affald. S/R?/?/D?

2.33. Penning, MB 566, Roskilde, 1330'erne. O: P K, S ca. 1400 (5358-1954; FP 2319.3). Kontekst: I sand og grus i grube i forbindelse med afløbs/drænsystemet "den store rende" 3 m V for hus IIB, gravet før opførelsen af huset i midten af 1200-tallet (bd. 1, s. 330, fig. 142, s. 332, 339; bd. 3, bilag XVI, plan; NT genstandskort). Tolkning: Da mønten er senere end huset, der skærer drængrøften, stammer den sikkert fra opfyldningen efter opgivelsen af grøften. Måske har den været brugt som skelgrøft. S/?/?/?

2.34. Penning, MB 386, Roskilde, 1320'erne. O: P K, S ca. 1400 (6091-1954; FP 3233.1). Kontekst: Under sten, over sand, ca. 5 m SØ for hus IIB. Kontekst ej nærmere defineret (bd. 1, s. 330, fig. 142, s. 332; bd. 3, bilag XVI, plan; NT, genstandskort). Tolkning: Gårdsplads. S/?/?/?

2.35. Penning, MB 141, Roskilde, 1280'erne. O: P K, S ca. 1400 (6886-1954; FP 2327). Kontekst: Stor grube, ca. 1,5x4 m, ca. 5 m S for hus IIB (bd. 1, s. 330, fig. 142, s. 332; bd. 3, bilag XVI, plan; NT, genstandskort). Tolkning: Gårdsplads. Gruben ikke funktionsbestemt i publikationen. ?/?/?/?

Gård 17. Fase A, sene del, 1658-1774 (s. 307-315)

2.36. Norge, Fr. IV, 2 sk. 1704, H 7 (5517-1954; FP 2319.4). Kontekst: N del af gårdsplads, vægler-lag dækkende småstensbrolægningen (bind 3, bilag XIV, plan; NT, genstandskort). Kan det have forbindelse med byggearbejdet på gården i 1733 (bind 1, s. 304-306)? Tolkning: Sandsynligvis tabt eller sekundært aflejret under byggearbejde. S/?/T?/B.

2.37. Fr. V, ½ sk. 1762, H 40 (2874-1954; FP 3233.4). Kontekst: NV del af gårdsplads, kontekst ikke defineret (bind 3, bilag XIV, plan; NT, genstandskort). Tolkning: Gården nedlagt 1774. S/?/?/?

Bilag 3. Mønterne fra Hejninge

Udgravning af to gårde i landsbyen Hejninge, Hejninge sogn, Slagelse herred, Sorø Amt, 1941-1942.

Møntlisten hovedsagligt efter KMMS FP 2036 og 2098 (Georg Galsters bestemmelser). Mønternes fundsteder og fundomstændigheder ses i teksten og på udgravningsplanerne i Steenberg 1986 samt på genstandskortene i Danmark Nyere Tid på Nationalmuseet.

Gård 8. Fase B. 1600-tal

3.1. Chr. IV, sk. 1624 (NT-nr? FP 2089.2). Kontekst: Stuehus, i bunden af lerforet grube efter fjernet indendørs trædesten ved indgang. Gruben var fyldt op med ler og klininger (s. 25; pl. II; genstandskort mangler). Tolkning: Kom mønten i jorden, da trædestenen blev lagt, eller da den blev taget op? Er det tilført jord, tilfældigt tab eller bevidst bygningsoffer? S/?/?/?

Gård 8. Fase A. indtil 1781.

3.2. "Mønt o. 1300". Sandsynligvis identisk med den danske penning, MB 449, Nørrejylland, 1300/1309. O: P K, S ca. 1400 (NT-nr? FP 2089.1). Kontekst: S for gården (Pl. I, nederst; genstandskort mangler). Tolkning: Gården først grundlagt omkring 1500, så mønten må være redeponeret eller have tilknytning til en aktivitet, der gik forud for gården. U/R/?/?/?

Gård 9. Fase D, 1200-tal.

3.3. Penning, MB 214, Ribe, 1260'erne. O: K (3271-1945; FP 2036.1). Kontekst: Stuehuset. Ca. 20 cm nede i den flade grube 19 på ca. 180x70 cm (s. 51; pl. IX, plan; NT, genstandskort). Tolkning: I beboelse. Gruben er ikke funktionsbestemt i publikationen. S/?/?/?

Gård 9. Overgang fase D til C, ca. 1300.

3.4. Penning, MB 515, Roskilde, 1300/1309. O: P K, S ca. 1400 (3268-1945; FP 2036.3). Kontekst: I mørk muld i plan med stenbroens underkant ved indgangsparti til stegeret i husets N-væg (s. 48; pl. VIII, plan og profil; NT, genstandskort). Tolkning: Steensberg tolker mulden som et udtryk for, at laget skal dateres før opførelsen af huset (s. 48). N-væggen på hus D og hus C ligger næsten samme sted (s. 72, fig. 63). Hvis Steensberg har ret, må stedet således have ligget ubebygget et stykke tid, og mønten kan være tabt på det tidspunkt. S/P/?/T/?/D?

3.5. Dansk penning, ubestemt, ca. 1300. O: P K, S ca. 1400 (3267-1945; FP 2036.4). Kontekst: Grube 12, i brug før fase D, fandtes som en lavning i gulvet i fase D (S-siden af staldafsnit), fase C (stuens SV-hjørne) og fase B, hvor den blev dækket med et lag grus. Mønten lå i sammensunken affald over gruben, 5-10 cm under fase C's lergulv, lå fladt på sort kulholdigt lag. Det fremgår ikke, om dette lag svarer til det omtalte brandlag fra Hus E's brand i starten af 1200-tallet (s. 49 og 51, jfr. s. 51-53; pl. VIII, plan; pl. IX, plan og profil; NT, genstandskort). Tolkning: Måske redeponering med affald indendørs. S/R/?/?/D?

Gård 9. Fase C, ca. 1300-ca. 1500

3.6. Dansk penning, MB 513, Roskilde, 1310/1319. O: P K, S ca. 1400 (3270-1945; FP 2036.2). Kontekst: Udenfor huset, ca. 1,5 m N for stuehusets V-ende, 15-20 cm under gulvniveauet (Pl. VIII, plan (afsat V for huset); NT, genstandskort). Tolkning: Gårdsplads. ?/?/?/?

3.7. Erik af Pommern, gros, Gurre, 1430'erne. O: K (3266-1945; FP 2036.5). Kontekst: I laget over gulvet i forråds-kammer (s. 48; pl. VIII, plan og profil; NT, genstandskort). Tolkning: Smudslaget fra gulvets brugsperiode? Sandsynligvis tab i beboelse. S/?/P/?/T/?/D?

3.8. Güstrow, ¼ witten, efter 1389 (NT-nr? FP 2036.7). Kontekst: Udenfor huset, ca. 1 m V for husets gavl, på niveauet med de højeste partier af gulv C (s. 49; pl. VIII, plan og profil; NT, kort mangler). Tolkning: Udendørs. Af Steensberg tolket som tabt i fase C. S?/?/?/?

3.9. Ubestemmelig mønt (3269-1945; FP 2036.9). Kontekst: Stuens SV-hjørne. I muld ovenover lergulvets niveau ved jordgulvets kant (s. 49; pl. VIII, plan; NT, genstandskort). Tolkning: Smudslaget fra gulvets brugsperiode? Sandsynligvis tab i beboelse. ?/P?/T?/D?

Gård 9. Fase B, ca. 1500-1640

3.10. Stralsund, schilling, 1538. O: ca. 1600 (3265-1945; FP 2036.8). Kontekst: Tæt ved stuens S-væg. Liggende fladt i lergulv med kalkstænk. Lå på fladen (s. 42; pl. VII, plan; NT genstandskort). Tolkning: I lergulv (som publikationen siger) eller på gulvet. Da den lå fladt, er det sidste dog sandsynligt. I så fald tab i beboelse. Blev måske overset ved rengøring, da den lå tæt ved mur. S/P?/T?/D?

Gård 9. Fase A. 1640-1781

3.11. Chr. III, 2 sk., 1536, Kbh. O: 1541 (NT-nr? FP 2036.6). Kontekst: Stuens NV-hjørne. Indlejret i lille lergrube på lag af brændt klining fra brand 1640 (s. 42, jfr. s. 41; pl. VII, plan; NT genstandskort mangler). Tolkning: Sandsynligvis redeponeret ved oprydning eller genopbygning efter brand. U/R/?/B.

Gård 9, efter gårdens opgivelse 1781-

3.12. Fr. VI, 12 sk. rigsbanktegn, 1813, inddraget 1818 (2569-1945; FP -). Kontekst: V-del af gårdspladsen nær N-længen, men efter opgivelse af gården (NT, genstandskort). Tolkning: Ubebygget område. ?/?/?/?

Bilag 4. Mønter i arkæologisk kontekst i bondemiljø i Nordsjælland

Nedenstående liste bygger delvist på Jette Linaas registrering af fund fra Kroppedals, Hørsholm Egns Museums, Museet Færgegaardens, Folkemuseets og Gilleleje Museums arkæologiske ansvarsområde (før fusionerne og samarbejdsaftalerne de sidste par år), dvs. Nordsjælland (samt Københavns Vestegn, hvor der dog ikke blev konstateret fund). Indsamlingen er foretaget i forbindelse med hendes projekt "Coast, Culture & Identity" og er afsluttet i 2010.⁵⁷ Listen er suppleret med oplysninger fra de relevante museer, især fra Kjartan Langsted, og mine egne notater. Listen er sandsynligvis ikke udtømmende. I listen medtages kun mønter i stratigrafisk kontekst og kun fra almindelig landbebyggelse, inklusiv højere bondestand og lavadelsgårde uden stenhuse. Det vil sige, at de yderst talrige detektorfundne mønter fra pløjelag fra adskillige fundsteder er udeladt. Det samme gælder udgravningsmønterne fra egentlige stormandsgårde med stenhuse eller befæstning som Græsegård⁵⁸ og fiskerlejer som Krogskilde⁵⁹.

01.01.03-94. NM 466/91; GIM 1201. Krogdal Ødelandsby, 1990

Gårdtomt 5, senmiddelalderlig.

4.1. Erik af Pommern, sterling, ca. 1405-20, Næstved? G 4. O: K (fundnr. 172; D 317/1990; FP 5337). Kontekst: Felt C, kvadrat H/15, soldning af jord fra nederste gulvlag.⁶⁰ Tolkning: Det fremgår ikke tydeligt, om det drejer sig om lægningen af gulvet eller brugsfasen af gulvet. S?/?/?/?

01.01.05-59. GIM 3600. Græsted Præstegårdsmark, 2006

Middelalderlig hustomt og senere degnegård, syd for kirken.

4.2. Erik af Pommern, hulpenning, G 5, ca. 1405-1420. O: K (FP 7374.3). 4.3. Penning, MB 554, Roskilde, 1320'erne. O: P K, S ca. 1400 (FP 7374.1). 4.4. Penning, MB 562, Roskilde, 1330'erne. O: P K, S ca. 1400 (FP 7374.2). Kontekst: Udsmyndingslag 13/1400-tal, N for det middelalderlige stolpebyggede hus. Fundet ved vandsoldning. Kat. 4.2 stammer fra fase 1, over oprindeligt muldrag (anlæg cb). Kat. 4.3 og 4.4 stammer fra samme lag, fase 2 (anlæg df). Den yngste mønt ligger således i det ældste lag. Dette kan i flg. udgraveren skyldes dyreaktivitet.⁶¹ De to Roskilde-penninge kan dog have været i omløb omkring 1400,⁶² selvom det ikke er sandsynligt. Tolkning: Redeponering med affald. S/R/T/D.

01.01.11-98. GIM 1100. Torup Ødelandsby, 1969-1972

Landsby, tilsandet ca. 1600.

4.5 til 4.7. Tre eksemplarer af Vald. II (1202-41), Roskilde, før 1234, Hbg. 22. To af dem bøjet (FP 3668; J. S. Jensen m.fl. 1992, s. 312, nr. 75). Kontekst: Fundet i jordgulv i stolpebygget hus (tomt I.C), 5 m bredt, mindst 19 m langt, 1200-tallet.⁶³ Tolkning: Lille skattefund. Det angives ikke, om de var i selve gulvet, i en nedgravning i gulvet eller på gulvet. S/?/?/?

01.01.13-85. GIM 4003. Vejby, 2010⁶⁴

Lertagningsgruber i landbyens nordøstlige udkant, brugt som affaldsgruber, ca. 1300.

4.8. Penning, MB 207-208, Roskilde, 1280'erne. O: K (x29). Kontekst: Lille lertagningsgrube (bw), fyldt med affald fra landsbyen, fundet uden detektor.⁶⁵ Tolkning: Reponering med affald. S/R/T/D.

4.9. Penning, MB 386, Roskilde, 1320'erne. O: P K, S ca. 1400 (x61). Kontekst: Stor lertagningsgrube (ds), fyldt med affald fra landsbyen, fundet med detektor.⁶⁶ Tolkning: Reponering med affald. S/R/T/D.

01.03.10-31 NM II 1317/78, 644/79, 1647/82. Ørumgård, Oppesundby, 1979

Udflyttergård, evt. del af Tollerup ødelandsby, senmiddelalder og renæssance, højere bondestand.

4.10. Erik af Pommern, sterling, Næstved, ca. 1405-1420. O: K (FP 3673.1). Kontekst:⁶⁷ Felt 8, i stuen (beretning, plan, s. 17). Konteksten ikke præciseret i beretningen (s. 78-79), men daglig udgravningsleder Knud Sørensen har marts 2014 oplyst, at den stammer fra muldrag med trækul (jfr. snit D-D, s. 19). Trægulv ovenpå lergulvet (s. 10, 25)? Umiddelbart ovenover er der et lag med ler, trækul og murbrækker, der svarer til udjævning efter brand midt i 1600-tallet. Tolkning: Sandsynligvis tab i beboelse. S/?/?/?/ D?

01.04.11-94. HØM 352. Johannes Hages Allé, Niverød, 2007

Middelalderlig gård med stald og beboelseshus.

4.11. Nordtysk hulpenning med strålerand, møntsted? midten af 1300-tallet, halveret (x99; FP 8589.6). 4.12. Lübeck, hulpenning, jfr. Kirial 1153, før 1350, halveret, bøjet (x160; FP 8589.5). 4.13. Hamburg, hulpenning, strålerand, midten af 1300-tallet, halveret (x175; FP 8589.3). 4.14. Hamburg, hulpenning, strålerand, midten af 1300-tallet, halveret (x199; FP 8589.4). 4.15. Penning, MB 562, Roskilde, 1330'erne. O: P K, S ca. 1400 (x200; FP

8589.1). Kontekst: Affaldsgruben A177 ved beboelseshuset. Midten af 1300-tallet.⁶⁸ Det var normalt at halvere hulpenninge for at opnå halvpenninge⁶⁹. Tolkning: Tabt pung, splittet i affaldsgruben, eller serie enkeltstående tabssituationer. S/R/T/D.

Kat. 4.16. Penning, MB 640? Roskilde, 1330'erne. O: P K, S ca. 1400 (x25; FP 8589.2). Kontekst: På toppen af stenbrolægning, der udgjorde staldgulv A60. 1. halvdel af 1300-tallet.⁷⁰ Tolkning: Tab i stald. S/P/T/D.

01.05.07-27, 28 & 29. NFH A 676 & A 698. Sigerslevøster, diverse steder, 1996-1997, 2002⁷¹

Større landsbybebyggelse.⁷²

Kontekster venligst oplyst af Finn Erik Kramer, maj 2001 og februar 2014.

4.17. Penning, MB 562, Roskilde, 1330'erne. O: P K, S ca. 1400 (JS-287; FP 6005.17). Kontekst: Grøft A1230, tolket som toftegrøft. Fund af varierende alder, lang brugstid, flere oprensninger. Tolkning: Tab eller redeponering. ?/?/?/?

4.18. Dansk penning, ca. 1300/1340, ubestemt (JN-244, A1511; FP 6005.24). 4.19. Dansk penning, ca. 1300/1340, ubestemt (JV-246, A1515; FP 6005.25). 4.20. Penning, MB 566? Roskilde, 1330'erne (JW-245, A1512; FP 6005.19) Alle tre O: P K, S ca. 1400. Kontekst: 1600/1700-tals udjævningslag ovenpå ældre gårdfaser, hustomter, brolægning og gruber, sporadisk undersøgt, A1510-A1515, felt E1. Tolkning: U/R/?/?

4.21. Penning, MB 570, Roskilde, 1330'erne. O: P K, S ca. 1400 (UK-663; FP 6005.20). Kontekst: A1582, summarisk undersøgt kulturlag, grube eller udjævningslag, 1300-tal? Detektorfund i overfladen. Tolkning: S?/?/?/?

4.22. Penning, MB 381-386, Roskilde, 1320'erne. O: P K, S ca. 1400 (COT-8; FP 6523.1). Kontekst: Grube B287, 1300-tal, fundtom ud over to knogler. Tolkning: Gruben svær at funktionsbestemme. S/?/?/?

4.23. Penning, MB 413, Roskilde, 1330'erne. O: P K, S ca. 1400 (TD-214; FP 6005.6). Kontekst: Udefineret grube i H1. Tolkning: Grube ej funktionsbestemt. ?/?/?/?

02.02.16-172. HØM 356. Jonstrup, 2008⁷³

Fire middelaldergårde.

Kontekster efter Palm 2011 med supplerende oplysninger fra Mette Palm, januar 2014.

4.24. Mecklenburg, Johan Albrecht, sechsling, 1552, Kunzel 105, uden slid. O: ca. 1600 (x48). Kontekst: A 270, skelgrøft, i et hjørne en sjusket stenlægning til overgang af grøften. På stenene 1700-talskeramik. Mønten var 10 cm nede i fylden mellem stenene under en sten. Enten fra grøften i tiden før brolægningen, fra sidstnævntes konstruktion eller fra dens brugsperiode. Tolkning: ?/?/?/?

4.25. Penning, MB 621, Roskilde. 1310/19. O: P K, S ca. 1400 (x53). Kontekst: A 178, tolket som naturlig sænkning, langsomt fyldt op med bopladslag. Detektorfund i overfladen. Tolkning: Redeponeret med affald eller tilfældigt tab på stedet. ?/?/?/?

4.26. Erik af Pommern, kronehulpenning, ca. 1405-1420, G 5. O: K (x101). Kontekst: A 76, 3,4x3 m stor, næsten firkantet nedgravning, hovedparten gravet med maskine under Kroppedals forundersøgelse i 2006 (TAK 1320-0092). Muligvis jordkælder gravet direkte i undergrunden. Ikke grundigt udgravet. Detektorfund, 8 cm nede i fylden. Tolkning: ?/?/?/?

AUD = Arkæologiske Udgravninger i Danmark.

Bj. = Bjæverskov, se Moesgaard og Tornbjerg 2011, s. 199-200, 210.

Bs = bagside.

DKC = Det kulturhistoriske Centralregister (= Kulturstyrelsens database Fund og for-tidsminder på internettet).

FP = Fundprotokollen i Den kongelige Mønt- og Medaillesamling, Middelalder, Re-næssance og Numismatik, Nationalmuseet.

FHM = Forhistorisk Museum, Moesgaard.

Fs = forside.

G = Galster 1972.

GIM = Gilleleje Museum (i dag en del af Museum Nordsjælland).

H = Hede 1978.

Hbg. = Hauberg 1906.

J = Jesse 1967.

KØM = Køge Museum (i dag en del af Museum Sydøstdanmark).

MB = Mansfeld-Büllner 1887 (de citerede møntstedshenvisninger og dateringer bygger på Grinder-Hansen 2000).

MFG = Museet Færggården (i dag en del af Roskilde Museum).

NT = Danmarks Nyere Tid, Nyere Tid og Verdens Kulturer, Nationalmuseet.

TAK = Museet på Kroppedal.

Forkortelser angående mønternes anslåede omløbstid:

K = Kort omløbstid (typisk samtidig med prægetid).

O = Omløbstid.

P = Primær (d.v.s. periode, hvor mønten cirkulerede i stort tal).

S = Sekundær (d.v.s. periode, hvor mønten kan optræde sporadisk).

Forkortelser angående tolkning af omstændigheder:

S = samtidig med kontekst / U = usamtidig.

P = på oprindelig plads / R = redeponeret.

T = tilfældigt tab / B = bevidst nedlæggelse.

D = dagligdag / B = byggeri / Ø = ødelæggelse.

NOTER

1. Jeg vil gerne takke Mette Svart Kristiansen og Jette Linaa for oplysninger og inspirerende diskussioner. Også tak til Mette Palm, Finn Erik Kramer, Kjartan Langsted, Knud Sørensen, Rikke Lorentzen og Palle Østergaard Sørensen for oplysninger om fundomstændigheder og til Mona Rasmussen for hjælp til at fremfinde Axel Steensbergs materiale. Michael Märcher, Gitte Ingvardson og Jørgen Steen Jensen takkes for kommentarer. Artiklen er udarbejdet i forfatterens fritid.
2. B. Poulsen 1979, 1985, 1990, 2006, 2014; Bendixen 1973; J.S. Jensen 1977; Grinder-Hansen 2000; Ingvardson 2010; Moesgaard 2004a; 2004b; 2005a; 2005b; 2006a; Moesgaard og Tornbjerg 2011; Gissel 1982; Ulsig 1981; Kramer 2012; J.S. Jensen m. fl. 1992; Horsnæs, Märcher og Vennersdorf 2013. Se også Dyer 1997 og Nielsen 1889-92.
3. Hovstad 1967.
4. Henningsen 2000, s. 183.
5. Frandsen 1989, s. 37-38, 46-52.
6. Steensberg og Østergaard Christensen 1974, s. 190, 307.
7. Kristiansen 2009, s. 146.
8. Kristiansen 2005, s. 67-76.
9. Kristiansen 2005, s. 75 og note 1.
10. Steensberg og Østergaard Christensen 1974, bd. 1, s. 192-197.
11. Kristiansen 2009.
12. Kristiansen 2005; Steensberg og Østergaard Christensen 1974; Steensberg 1986.
13. J.S. Jensen 2005.
14. B. Poulsen 2006; T. Poulsen 2008; Carelli 2001, s. 188-205; Ingvardson 2010.
15. Steensberg og Østergaard Christensen 1974, bind 2, s. 19-20.
16. Moesgaard og Tornbjerg 2011.
17. Moesgaard 2004b; Palm 2011 og oplyst af Mette Palm.
18. Iflg. Den kongelige Mønt- og Medaillesamlings topografiske kartotek.
19. Poulsen 1988a og b, 1990, 2014.
20. Konstateret af Linaa selv i projektet "Coast, Culture & Identity".
21. Ingvardson 2010, s. 44, 47, 59, 60.
22. FHM 3474, Stavtrup (torpbebyggelser fra 12-1300-tallet, brønd dendrodatert til 1321); FHM 3731, Todderup (torpbebyggelser fra 12-1300-tallet, brønd dendrodatert til 1230; Hoff og Jeppesen 1992); FHM 4730, Elev (sandsynligvis 1300-tal); FHM 4999, Katstrup III (sandsynligvis 1400-tal). FHM 4074, Gammel Moesgård er en nedlagt ubefæstet stormandsgård.
23. Pers. oplyst af Jette Linaa, juli 2014.
24. Jfr. Poulsen 2014.
25. Linaa Larsen 2005.
26. Linaa 2012, i tryk a og i tryk b.
27. Venligst oplyst af Jette Linaa, december 2013.
28. Linaa Larsen 2005.
29. Møller 1946; K.E. Frandsen 2002, s. 11-12.
30. Kristiansen 2009, s. 165.
31. Steensberg og Østergaard Christensen 1974, bd. 1, s. 359-360, 364.
32. Steensberg 1986, s. 18, 50, 55.
33. Moesgaard & Tornbjerg 2011, s. 205-206, 210-211.

34. Jfr. Dyer 1997, s. 42.
35. Moesgaard 1998; Moesgaard, i tryk.
36. Svensson 2014, s. 143: "föremål som ligger ned = aktivitetslager, föremål som står på högkant = rasing".
37. Kristiansen 2009.
38. En mere overordnet revision vil være meget tidskrævende og i nærværende sammenhæng sandsynligvis ikke ændre selve tolkningen af et lag som et gulv, en grube, osv. Derimod ville dateringen af faseinddelingen måske skulle rykkes, samt at enkelte lag i lyset af revisionen skulle flytte fase. Lagene ville måske også kunne dateres mere præcis end nu, hvor Steensbergs faser har meget brede dateringer, der sagtens kan omfatte et par hundrede år. Samtidigt ville nogle af gruberne måske kunne funktionsbestemmes.
39. Moesgaard og Tornbjerg 2011, s. 211, nr. 14-17.
40. Moesgaard 1998; Moesgaard, i tryk. Flere forfattere gør opmærksom på en stor andel gamle mønter ude af fase med de lag, de ligger i, eksempelvis Audra, Jacquin, Villedieu 1990; Madsen 1999, s. 101-103, 131; Carelli 2001, s. 192; Risvaag 2006, s. 87-126. De analyserer imidlertid ikke de individuelle lags natur og tilblivelse samt, om den enkelte mønt er på oprindelig plads eller ej.
41. Moesgaard 1994; Moesgaard 1998; Moesgaard i tryk; Moesgaard og Wasylyszyn 1995.
42. Pilet-Lemière og Moesgaard 1992; Moesgaard i tryk.
43. Moesgaard 2006a, s. 245-246.
44. Ingen af dem er mig bekendt detaljeret publicerede endnu. Se oversigt og summariske henvisninger i Moesgaard og Tornbjerg 2011, s. 207. Se også Dyer 1997, s. 36.
45. Hjulby: Moesgaard 2006b; Tårnbor: Grinder-Hansen 1994; 2000, s. 217-234; Søborg og Æbelholt: upublicerede.
46. Jensen 2005.
47. Venligst oplyst af Mette Svart Kristiansen, december 2013.
48. Venligst oplyst af Mette Svart Kristiansen, december 2013.
49. Venligst oplyst af Mette Svart Kristiansen, december 2013.
50. Venligst oplyst af Mette Svart Kristiansen, december 2013.
51. Venligst oplyst af Mette Svart Kristiansen, december 2013.
52. Ved en fejl angivet s. 94 som R306, tomt af den store bygning A1, 1300-tallet, felt D, fase Å (s. 95).
53. Venligst oplyst af Mette Svart Kristiansen, december 2013.
54. Venligst oplyst af Mette Svart Kristiansen, december 2013.
55. I FP og Steensberg og Østergård 1974, bd. II, s. 19 fejlagtigt angivet som MB 426/424.
56. 8326-1952/FP 2281.21 fra samme grube består af flere kobberfragmenter, der sandsynligvis ikke hidrører fra mønter.
57. Linaa 2012, i tryk a, i tryk b.
58. FP 7376; MFG 96/95x28-33; DKC 01.02.03-53; AUD 1996, nr. 8.
59. FP 7597; GIM 3779x1; DKC 01.01.04-45.
60. Maskinskrevet fundliste ved sagen.
61. Grønnegaard 2007, s. 4-5, 23.
62. Moesgaard 2002.
63. S. Frandsen, u. år.

64. FP endnu ikke tildelt. Mønter bestemt af Tobias Bondesson.
65. Grønnegaard 2011.
66. Grønnegaard 2011.
67. Efter Beretning på NM, Antikvarisk Topografisk Arkiv. Jeg vil gerne takke Palle Østergaard Sørensen og Rikke Lorentzen, Roskilde Museum/Færggården, for hjælp til lokalisering af beretningen og daglig leder af udgravningen Knud Sørensen for supplerende oplysninger. Knud Sørensen oplyser også, at den meget slidte hamborgske schilling, præget efter 1726, fundet i felt 11 nord for huset (plan, s. 17), stammer fra pløjelaget.
68. O.L. Jensen og Casati 2008, s. 14-15, 20-21, 24 og note 13.
69. J.S. Jensen 2001.
70. O.L. Jensen og Casati 2008, s. 12 og note 13.
71. Der blev også fundet en del mønter med metaldetektor, se Moesgaard 2004b og FP 5841, 6004, 6005, 6006, 6523, 6535.
72. Kramer 1997.
73. FP endnu ikke tildelt. Mønterne er bestemt af Gitte Ingvardson.

LITTERATUR

- Audra, A., L. Jacquin & F. Villedieu 1990: Monnaies et stratigraphie. I: F. Villedieu: *Lyon St-Jean. Les fouilles de l'avenue Adolphe Max*. Lyon, s. 163-167.
- Bendixen, K. 1973: Middelaldermønter i de sidste 10 års danske kirkefund. *Nordisk Numismatisk Årsskrift* 1972, s. 49-70.
- Carelli, P. 2001: *En kapitalistisk anda. Kulturella förändringar i 1100-talets Danmark*. Lund.
- Dyer, C. 1997: Peasants and Coins: the use of money in the Middle Ages. *British Numismatic Journal*, s. 30-47.
- Frandsen, K.E. 1989: *Tårnby Landsby – historie og bygningsregistrant*. Tårnby.
- Frandsen, K.E. 2002: Indledning. I: *Amager*. København, s. 11-41.
- Frandsen, S. u. år: *Rapport over det arkæologiske arbejde i landsbytomten Torup i Tisvilde Hegn*. Udgravningsrapport på Gilleleje Museum, j.nr. GIM 1100.
- Galster, G. 1972; *Unionstidens udmøntninger*. København.
- Gissel, S. 1982; Payments in Money and in Kind in Late Medieval Scandinavia. *Studies in Agrarian Rents. Nordisk Numismatisk Årsskrift* 1981, s. 48-57.
- Grinder-Hansen, K. 1994; Hvor der handles, der spildes – hvad 3300 mønter fortæller om Tårnborg ved Korsør, *Nationalmuseets Arbejdsmark*, s. 186-196.
- Grinder-Hansen, K. 2000; *Kongemagtens krise*, København.
- Grønnegaard, T. 2007: *Græsted Præstegårdsmark, GIM 3600. Udgravningsberetning* (<http://www.kulturarv.dk/fundogfortidsminder/resource/32414>)
- Grønnegaard, T. 2011: *Dagligvarebutik i Vejby. GIM 4003. Udgravningsrapport* (upubliceret).
- Hauberg, P. 1906: *Danmarks Myntvæsen og Mynter i Tidsrummet 1146-1241*. København.
- Hede, H. 1978: *Danmarks og Norges mønter*. 3. udgave. København.
- Henningesen, H. 2000: Middelalder i Fjand. *Kuml*, s. 151-198.
- Hoff, A. & J. Jeppesen 1992: Todderup. En udgravet torpbebyggelse og torperne historisk belyst. *Kuml*, 1991-92, s. 165-188.
- Horsnæs, H., M. Märcher & M. Vennersdorf 2013: A Stepping Stone in the Baltic Sea. Two Millennia of Coin Finds and Coin Use – a Case Study of Vester Herred, Bornholm. *The Journal of Archaeological Numismatics*, 3, s. 1-65.

- Hovstad, H. 1967: *Naturallusholdning. I: Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder*, bd. 12, sp. 221-224.
- Ingvardson, G. T. 2010: *Møntbrug. Fra vikingetid til vendertogter*. Aarhus.
- Jensen, J.S. 1977: Kirkegulvmønter. *Hikuin* 3, s. 295-302.
- Jensen, J.S. 2001: Halverede hulpenninge fra Hamborg og Lübeck i Danmark midt i 1300-tallet. *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad*, s. 74-76.
- Jensen, J.S. 2005: Mønter. I: Kristiansen 2005, s. 358-360.
- Jensen, J.S. m. fl. (red.) 1992: *Danmarks middelalderlige skattefund*. 2 bind. København.
- Jensen, O.L. & C. Casati 2008: En middelaldergård i Niverød. *Hørsholm Egns Museum. Årbog 2008*, s. 6-27.
- Jesse, W. 1967: *Der Wendische Münzverein*. 2. Udgave. Braunschweig.
- Kramer, F.E. 1997: Lidt om Sigerslev landsbyernes oldtidshistorie. *NoMus*, 10. årg., nr. 2, s. 11-15.
- Kramer, F.E. 2012: Selvejrbønder i Nordsjælland i middelalderen. *NoMus* nr. 4, s. 15-31.
- Kristiansen, M.S. (red.) 2005: *Tårnby. Gård og landsby gennem 1000 år*. Højbjerg.
- Kristiansen, M.S. 2009: Axel Steensbergs udgravning i Store Valby set med nutidens øjne. *ÅNOH* 2006, s. 143-170.
- Linnaa Larsen, J. 2005: Gårdens miljø – mening i materiel mangfoldighed. I: Kristiansen 2005, s. 405-412.
- Linnaa, J. 2012: In Memory of Merchants: The Consumption and Cultural Meetings of a Wealthy Dutch Immigrant in Early Modern Elsinore. I: H. Harnow, D. Cranstone, P. Bedford, L. Høst-Madsen (red.): *Across The North Sea: Later Historical Archaeology in Britain and Denmark, c. 1500-2000 AD*. Odense, 2012.
- Linnaa, J. i tryk a: The Urban Experiment. Diaspora Communities and Royal Development Planning in the Early Modern Town. I: P. Cornell & A. Nilsson (red.): *Early Modern Town*, Göteborg
- Linnaa, J. i tryk b: *Coast, Culture & Identity. The Coastal Culture, its premises and alterations c. 1100-1800*. Højbjerg.
- Madsen, P.K. (red.) 1999: *Middelalderkeramik fra Ribe. Byarkæologiske undersøgelser 1980-87*. Højbjerg.
- Mansfeld-Büllner, H.V. 1887: *Afbildninger af samtlige hidtil kjendte Danske Mønter fra Tidsrummet 1241-1377*. København.
- Moesgaard, J.C. 1994: Les monnaies et les jetons découverts lors des fouilles de Saint-Philibert-sur-Risle (Eure), *Groupe de Recherche Archéologique du Pays de Caux, bulletin*, s. 39-41.
- Moesgaard, J.C. 1998: Enkeltfundne mønter - tab eller tilfældigheder. I: J.C. Moesgaard & P. Nielsen (red.): *Ord med mening. Festskrift til Jørgen Steen Jensen 1. november 1998*, København, s. 72-75.
- Moesgaard, J.C. 2002: Hvor længe forblev 'borgerkrigsmønterne' i omløb i Danmark. *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad*, s. 189-191.
- Moesgaard, J.C. 2004a: Detektorfund bringer ny viden. Bønders møntbrug i middelalderen. *Aktuel Arkæologi*, 6, s. 30-31.
- Moesgaard, J.C. 2004b: Møntfund fra Sigerslevøster. *NoMus*, 17. årg. nr. 1, 19-22.
- Moesgaard, J.C. 2005a: Monnaies à la campagne au Moyen Age, remarques de méthode. I: J. Lefort, C. Morrisson & J.-P. Sodini (red.): *Les villages dans l'Empire byzantin, IVe-XVe siècle*. Paris, s. 135-148.

- Moesgaard, J.C. 2005b: Bønders møntbrug i middelalderen. *META*, nr. 3, s. 53-67.
- Moesgaard, J.C. 2006a: Single Finds as Evidence for Coin Circulation in the Middle Ages – Status and Perspectives. *Nordisk Numismatisk Årsskrift 2000-2002*, s. 228-275.
- Moesgaard, J.C. 2006a: Kirkegulvmønter på bar mark, *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad*, s. 144-147.
- Moesgaard, J.C. i tryk: L'apport des contextes archéologiques à la compréhension des monnaies de fouille. I: S. Frey-Kupper, N. Jacot, C. Stannard & M. Nick (red.): *Contexts and the Contextualization of Coin Finds. Proceedings of the Sixth International Colloquium of the Swiss Group for the Study of Coin Finds, Geneva, March 5th-7th 2010*, (ENH 8). Lausanne.
- Moesgaard, J.C. & S.Å. Tornbjerg 2011: Møntbrug på landet i middelalderen. De enkeltfundne mønter fra middelaldergården i Bjæverskov. *Årbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 2008, s. 195-212.
- Moesgaard, J.C. & N. Wasylszyn 1995: L'apport de l'archéologie à l'étude de la circulation monétaire normande à l'époque ducal: le cas de Saint-Martin-de-Boscherville (Seine-Maritime). *Bulletin de la Société Française de Numismatique*, 50/6, s. 1091-1093.
- Møller, E. 1946: Taarnby: en Stormandskirke på Amager. *Fra Nationalmuseets Arbejdsmark*, s. 29-46.
- Nielsen, O. 1889-1892: De "rige Bønder" i Nordsjælland i Kristiern den Andens Tid. *Danske Magazin*, 5-2, s. 38-52.
- Oertzen, O. 1900: *Die mecklenburgischen Münzen des grossherzoglichen Münzkabinetts*. 1. *Die Bracteaten und Denare*. Schwerin.
- Palm, M. 2011: Da gårdene brændte i Jonstrup. *Hørsholm Egns Museum. Årbog 2011*, s. 20-35.
- Pilet-Lemière, J. & J.C. Moesgaard 1992: Les monnaies du site de la Chapelle du Pin, Grosley-sur-Risle. I: *Les dessous des sous*. Evreux, s. 35.
- Poulsen, B. 1979: Møntbrug i Danmark 1100-1300. *Fortid og Nutid*, XXVIII-2, s. 281-285.
- Poulsen, B. 1985: Mønter i den senmiddelalderlige danske agrarøkonomi. *Hikuin* 11, s. 227-236.
- Poulsen, B. 1988a: *Land, by, marked. To økonomiske landskaber i 1400-tallets Slesvig*. Flensborg.
- Poulsen, B. 1988b: Possibilités et limitations du paysan danois dans le bas Moyen Age. I: *Quotidianum septentrionale*. Krems, s. 74-83.
- Poulsen, B. 1990: *Bøndens penge. Studier i sønderjyske regnskaber 1400-1650*. Odense.
- Poulsen, B. 2006: A Monetary Contraction in Late Medieval Denmark? *Nordisk Numismatisk Årsskrift 2000-2001*, s. 319-334.
- Poulsen, B. 2014: Economic and cultural differentiation among the late medieval and early modern Danish peasantry. I: J. Broad & A. Schuurman (eds.): *Wealth and Poverty in European Rural Societies from the Sixteenth to Nineteenth Century*. Turnhout, s. 39-60.
- Poulsen, T.G. 2008: Tolkning af enkeltfundne mønter. Hvor meget er mange mønter? *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad*, s. 151-165.
- Risvaag, J. A. 2006: *Mynt og by*. Trondhjem.
- Steensberg, A. 1986: *Hal og gård i Hejninge*. København.

- Steensberg, A & J.L. Østergaard Christensen 1974: *Store Valby. Historisk-arkæologisk undersøgelse af en nedlagt landsby på Sjælland*. 3 bind. København.
- Stefke, G. 1989: Der "wendische Münzverein" und seine Nachbarn im 14. Jahrhundert: Gepräge-Vorbilder und ihre Nachahmungen von den Anfängen bis 1391/92. *Hamburger Beiträge zur Numismatik* 33/35, 1979/81. s. 107-152.
- Svensson, H. 2014: Uppdragsarkeologin och kulturmiljölagen hotar fornsakerna – svar til Raä. *Forvännen* 109, s. 139-144.
- Sæther, O. 1965: Mecklenburgske oksehodebrakteater i norske Kirkefundn. *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad*, s. 173-178.
- Ulsig, E. 1981: Landboer og bryder, skat og landgilde. De danske fæstebønder og deres afgifter i det 12. og 13. århundrede. I: K. Fledelius, N. Lund, H. Nielsen (red.): *Middelalder, metode og medier. Festskrift til Niels Skyum-Nielsen*. København, s. 137-165.

Coins from Medieval rural settlements

An overlooked record of peasant coin use

It is much discussed among historians, numismatists and archaeologists whether peasants made use of coins in the Middle Ages, or whether they simply lived off their own products and turned to barter on the rare occasions when they had to acquire something. Written sources show that peasants sometimes paid taxes and rents in coin, sometimes in kind. Finds of coins (hoards, finds from church floors and, not least, metal-detector finds) clearly demonstrate that coins were available in large numbers in rural areas, at least from the 13th century onwards. But can we securely link them to peasants? They may have been handled by nobles or the clergy.

A hitherto neglected category of evidence may help us in this respect, i.e. coins found in archaeological layers during excavations of villages or farms. These finds are rarer than one might think, but this is due more to modern bias than Medieval reality. Because abandoned villages have often subsequently been cultivated, leading to destruction of the archaeological stratigraphy by the plough and leading to artefacts formerly in context now being in the top soil.

It is not the aim of this paper to undertake an all-embracing analysis. Drawing on a limited number of rural sites on Zealand, in particular Tårnby, Store Valby and Hejninge, with well preserved archaeological stratigraphies, its ambition is to demonstrate the potential of this type of evidence.

The first part deals with the occurrence of coins. It turns out that coins are present in secure peasant contexts at many

sites, on both ordinary and wealthy farms. In villages, they are in several instances occurring at all of the excavated farms. There are, however, a number of well-excavated village sites with no coin finds at all. This may be due to a poor state of preservation and inadequate excavation techniques, but in some instances at least it may reflect Medieval reality. The scope of the present paper is too limited for firm conclusions to be drawn, but different social and economic conditions may have resulted in more or less intensive coin use. Maybe the prosperous crop-growing peasants of the Køge-Roskilde area only sold their harvest once a year and then paid their rents, but did not use coins on an everyday basis. While the poorer peasants in northern Zealand had to engage in some timber trading, honey production etc., which led to them using coins more frequently. This is, however, just a hypothesis that needs to be tested by a larger scale study.

The second part looks in more detail at the archaeological context. Each coin is assessed for whether it is contemporary with its context or not; the nature of its context is established (occupation layer, construction, destruction); the position of the find-spot within the farm is determined; it is then discussed whether the find-spot is where the coin was originally lost or deposited, or whether the coin has been moved during earthworks or other human or natural activities.

It turns out that a large proportion of the coins derives from floors of the farm houses: in living rooms, kitchens and pantries. These are predominantly con-

temporary with the contexts. There are also coins from stables and courtyards, as well as from rubbish pits. Small purses containing a few coins are also recorded. The emerging picture is of intensive day-to-day coin use resulting in accidental coin losses within the farm, i.e. the private and production spheres of the peasants. One has to remember that coin finds are merely the residue, representing the coins that were not recovered by the people who lost them, and that most coins were not lost. Consequently, the level of monetary activity must have been considerable.

Relatively few coins derive from secondary or disturbed contexts, most of which are linked to construction works. This is in sharp contrast to what we usually see at urban sites, where more in-

tensive construction activity through the centuries has disturbed the archaeological contexts to a major degree. A few coins may be deliberate deposits, in a pit or beneath an entrance, intended to bring good fortune to the house, but none occur in an unambiguous context which would allow us to be certain of this interpretation.

This paper shows the potential for using coins recovered from archaeological contexts at rural sites to demonstrate that peasants handled coins during the Middle Ages, at least from c. 1200 onwards. The scope of this survey is too limited for general conclusions to be drawn, and the sites without coins suggest that there may be chronological, geographical or social variations that we will only be able to understand if larger-scale investigations are embarked upon.

Jens Christian Moesgaard
Nationalmuseet

Fotos: Tine Bonde Christensen
Nationalmuseet